

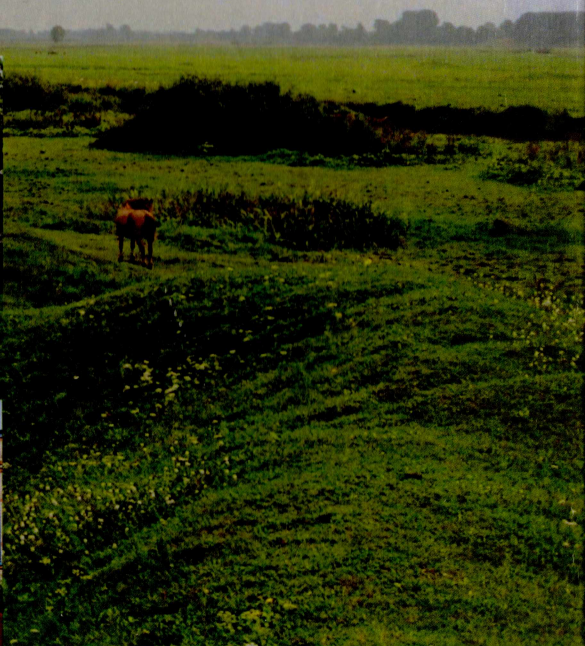
908(477.82.)

№ 99

Євген ЮЩУК

СЕЛО НАВІЗ:

у пам'яті минулих
і нинішніх поколінь

908(477.82)
1099

Євген ЮЩУК

СЕЛО НАВІЗ:

у пам'яті минулих і нинішніх поколінь

Історико-краєзнавчий нарис

Присвячується 435-річчю
першої писемної згадки про село Навіз

твердіня
поліграфічно-видавничий дім
Луцьк - 2011

653018
4937 ком

м. н. 2

УДК 908 (477. 82)
ББК 26. 89 (2 Укр – 4 Вол)
Ю 98

Ющук Є. Д. Село Навіз: у пам'яті минулих і нинішніх поколінь : історико-краєзнавчий нарис/Є. Д. Ющук – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2011. – 216 с.

Історико-краєзнавчий нарис Є. Д. Ющука «Село Навіз: у пам'яті минулих і нинішніх поколінь» – це розповідь про розвиток села в церковно-історичному, еколого-географічному, етнографічному, археологічному та культурно-освітньому рівнях.

У книзі викладено фактичний архівний матеріал про глибоку давнину та поступовий розвиток мальовничого села Навіз. Відомості з історії села охоплюють період від пізнього палеоліту до сьогодення. Автор наголошує на головних та доленосних подіях минулого, котрі довелося перебороти багатьом поколінням жителів села, а також описує їх життя у сучасному світі та перспективи на майбутнє.

Основна увага приділена рідному селу і його мешканцям – чуйним, добрим та безмежно закоханим у працю. Це люди, з якими автор зростав, учився, працював на рідній землі. Будучи закоханим у свою Батьківщину та вболіваючи за рідне село, Євген Ющук пропагує любити отчий дім, рідний край, шанувати його минуле і сьогодення та примножувати нові патріотичні і трудові сторінки його літопису, бути справжніми нащадками батьків, дідів та прадідів.

Книга є дарунком автора своїм любимим землякам з нагоди 435-річчя села.

Розрахована на науковців, краєзнавців, викладачів, учнів, студентів та широке коло читачів, котрі цікавляться історією нашої рідної Волині.

Автор висловлює щире подяку Волинській обласній громадській організації «Сумління» і особисто Геннадію Яковичу Гульку – краєзнавцю, Заслуженому працівнику культури України – за допомогу архівними матеріалами у написанні та виданні цієї книги; Миколі Івановичу Ющуку – Навізькому сільському голові; Людмилі Михайлівні Клімішиній – голові Рожищенської районної громадської волонтерської організації «Жіноча рада».

ISBN 978-966-2115-75-8

© Ющук Є. Д., 2011
© ПВД «Твердиня», 2011

БІОГРАФІЧНІ ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Євген Давидович Ющук народився 14 серпня 1936 року в селі Навіз Рожищенського району Волинської області у селянській родині, котра складалася із 8 осіб. Дітей в родині було шестеро (чотири брати і дві сестри). Старший брат 1926, а наймолодша сестра – 1941 років народження. Батько, Ющук Давид Лаврентійович (1902–1987), із малоземельної родини, закінчив 4 класи церковно-приходської школи. Працював по найму у польських панів, котрі мали значні наділи землі в селі.

Тимчасова окупація панською Польщею західних областей України тривала з 1921 по 1939 рр. Навчання у сільській школі проходило українською та польською мовами з обов'язковим вивченням Закону Божого. В цій школі навчалися старші брати Семен та Іван.

Мати, Ющук Ганна Іванівна (1907–1989), народилася в селі Навіз Рожищенського району Волинської області у селянській малоземельній сім'ї і не мала освіти.

У 1924 р. батько вступив у церковний шлюб із мамою.

У 1939 р. всі західні райони, котрі перебували у складі панської Польщі, були визволені й увійшли до складу Радянського Союзу. Батько і брат Семен були призвані до лав Радянської Армії і брали участь в бойових діях при визволенні країни від німецьких загарбників. У подальшому батько перебував у партизанському загоні, а брат Семен війну закінчив у Берліні і має бойові нагороди. Зараз Семен перебуває на заслуженому відпочинку і проживає у Софіївському районі Дніпропетровської області.

У 1948 році в с. Навіз було організовано колективне господарство, котре носило ім'я Богдана Хмельницького. Всі одноосібні селяни писали заяви з проханням прийняти їх у цей колгосп. Батьки передали у колгосп 3 гектари землі, коня, віз, плуг і пай 20 крб.

В 1946 році у віці 10 років Євген пішов у перший клас, у якому одночасно навчалися діти віком від 7 до 15 років.

1955 року Євген Давидович призваний до лав Радянської Армії для проходження військової служби в м. Красноярськ (Росія). Упродовж року він був курсантом автомобільного батальйону. Закінчивши навчання, отримав спеціальність «автомеханік-водій» і був направлений у м. Барнаул Алтайського краю в одну із автомобільних рот для проходження подальшої військової служби.

Після закінчення строкової служби у 1958 році Євген Ющук повернувся в рідне село Навіз і працював вчителем автомобільної справи у старших класах середньої школи.

У 1966 році вступив на денне відділення Криворізького державного педагогічного інституту, факультет природознавства. У 1971 році Євген Давидович закінчив інститут і став працювати на посаді асистента кафедри ботаніки.

У 1974 році Є. Д. Ющук направляється для підвищення кваліфікації на кафедру геоботаніки і вищих рослин Дніпропетровського державного університету. На цій кафедрі він працював у хімлабораторії, досліджуючи матеріали по ґрунтовому та рослинному покривах, відвідував лекції провідних учених: проф. Травлеєва Анатолія Павловича, проф. Бельгарда Олександра Люціановича та інших викладачів. 1975 року затверджено тему дис-

ертацийного дослідження Євгена Давидовича «Еколого-біологічні особливості і шляхи оптимізації лісових едафотопів промислових регіонів степового Придніпров'я (на прикладі Кривбасу)» на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук. Доктор біологічних наук, професор Анатолій Павлович Травлеєв дав згоду бути науковим керівником роботи.

Понад 25 років Євген Давидович щорічно брав активну участь у складі комплексної експедиції Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара, проводив польові практики та лабораторні дослідження ґрунтового та рослинного покривів. У цій експедиції проходили літню польову практику і студенти біологічного факультету Криворізького державного педагогічного університету (КДПУ), вивчаючи рослинний світ біогеоценозів Придніпров'я.

Матеріали мікроморфологічних досліджень ґрунтів лягли в основу написання дисертаційної роботи, котра була захищена 17 лютого 1989 року на Спеціалізованій Вченій Раді Д. 08. 051. 04 при Дніпропетровському національному університеті.

Після захисту дисертації з 1989 р. по 1991 р. Євген Ющук перебував на посаді старшого викладача кафедри ботаніки Криворізького державного педагогічного університету, а з 1991 року став працювати на посаді доцента кафедри ботаніки та екології цього навчального закладу. І нині Євген Давидович є провідним викладачем університету, успішно викладає «Систематику рослин», «Основи сільського господарства», «Географію ґрунтів з основами ґрунтознавства» на географічному та природничому факультетах, щорічно керує дипломними та кваліфікаційними роботами, які успішно захищають студенти випускних курсів денного та заочного відділень.

Євген Давидович є активним учасником міжнародних, республіканських та місцевих наукових конференціях. Ним опубліковано понад 100 наукових праць. У 2005 році науковець видав «Лабораторний практикум з курсу ґрунтознавства» та науково-методичний посібник «Лікарські рослини України та способи їх застосування в народній медицині» для студентів біологічної спеціальності.

16 вересня 2004 року нагороджений Міністерством освіти і науки України знаком «Відмінник освіти України».

10 березня 2005 року його обрано членом-кореспондентом Української екологічної академії наук.

Євген Давидович понад 20 років призначається офіційним опонентом Вченої Ради Д. 08. 051. 04 при Дніпропетровському національному університеті по присудженню наукового ступеня кандидата біологічних наук.

Багатогранна робота вченого у різні часи оцінювалась адміністрацією КДПУ, області та Міністерством освіти і науки України. У зв'язку з 70-річчям Криворізького державного педагогічного університету 5 жовтня 2000 року він нагороджений Подякою від голови Дніпропетровської облдержадміністрації.

У 2005–2008 рр. призначався головою Державної екзаменаційної комісії Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара.

У 2009 році науковою радою з проблем ґрунтознавства Національної академії наук України призначений членом наукової ради та членом комісії Мікроморфологічної будови ґрунтів.

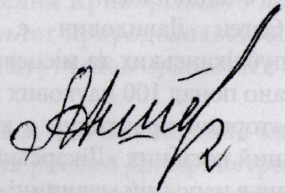
У лютому 2010 року Рішенням Вищої атестаційної комісії (ВАК) України (м. Київ) йому присвоєно диплом Доктора Філософії.

У вересні 2011 року нагороджений громадською організацією «Комсомолец Кривбасу» (м. Кривий Ріг) почесною відзнакою «Серце віддаю дітям».

Євген Давидович закоханий у своє рідне село, щорічно приїздить сюди, підтримує тісні зв'язки з педколективом та учнями школи, славний історичний шлях якої послідовно описаний у нarisі. Автор книги користується великою повагою серед парафіян Свято-Успенської церкви с. Навіз, історичні матеріали про котру подаються в окремому підрозділі «Духовний світ села».

На завершення слід сказати, що Ющук Євген Давидович є патріотом нашого села, нашої України, простою, доброзичливою та чуйною людиною.

*Мельничук Надія Сільверстівна,
педагог з 47-річним стажем роботи,
відмінник народної освіти*

Ще не вмерла Україна

Музика М. Вербицького,
Слова П. Чубинського, С. Даниловича

Ще не вмерла Україна
І слава, і воля.
Ще нам, браття молодії,
Усміхнеться доля.
Згинуть наші вороженьки,
Як роса на сонці,
Запануєм і ми, браття,
У своїй сторонці.

Приспів: *двічі*
Душу, тіло ми положим
За нашу свободу
І покажем, що ми, браття,
Козацького роду.

Станем, браття, в бій кривавий
Від Сяну до Дону,
В ріднім краї панувати
Не дамо нікому.
Чорне море ще всміхнеться,
Дід Дніпро зрадіє,
Ще у нашій Україні
Доленька наспіє.

Приспів.

А завзяття, праця щира
Свого ще докаже,
Ще ся волі в Україні
Піснь гучна розляже.
За Карпати відіб'ється,
Згомонить степами,
України слава стане
Поміж народами.

Приспів.

РОЗДІЛ 1

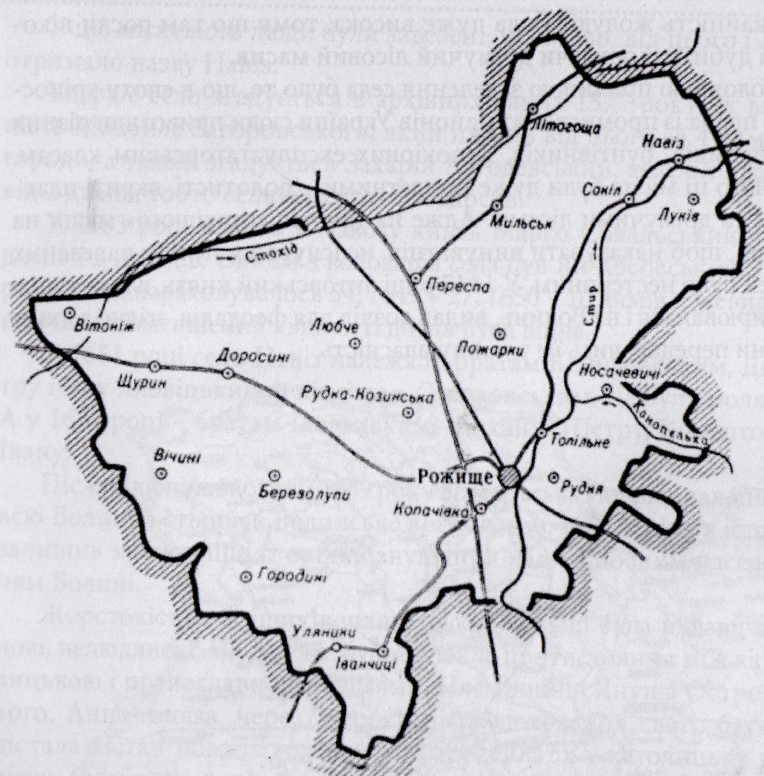
ІСТОРИЧНИЙ НАРИС СЕЛА НАВІЗ

Село Навіз є центром однойменної сільської ради і знаходиться на північному сході Рожищенського району. Землі сільради на півночі межують з Ковельським, а на сході – дотичні з Маневицьким районами. На 1 січня 2011 року населення сільради становило 973 особи. У Навізькій загальноосвітній школі I–III ступенів навчається 92 учні, в селі проживає 325 пенсіонерів. Територія с. Навіз разом з угіддями становить 3317 га, самого села – 644. На території сільської ради нараховується 379 господарств. Відстань від Навоза до Рожищ – 22 км, до обласного центру – м. Луцька – 50 км. Село з районним центром Рожище та містом Луцьк поєднується асфальтною дорогою.

Історія села Навіз бере початок від епохи пізнього палеоліту, а перші писемні згадки про нього належать до другої половини XVI століття.

Як свідчать наукові дослідження, поселення формувалися у дрімучих лісах та поблизу водних артерій, річок, озер тощо. На території села раніше був великий лісовий масив, який поступово зменшувався під дією людей-поселенців. Про дрімучі ліси, які тут росли сотні років тому, нагадують викопні велетенські дуби і сосни, котрі зберегли свою будову у замулених торф'яних товщах. Такі деревні об'єкти часто потрапляли під ківш екскаватора при проведенні меліоративних робіт для осушки торф'яних боліт.

Ці фактичні бувальщини передавалися з покоління в покоління, від батька до сина, від діда – онукові. Через ці покоління і передано, що с. Навіз було в оточенні патріархів-дубів в урочищі Стяж, Козацькі Островки, Кудрин, Острів, Кошарки тощо.

Картосхема Рожищенського району

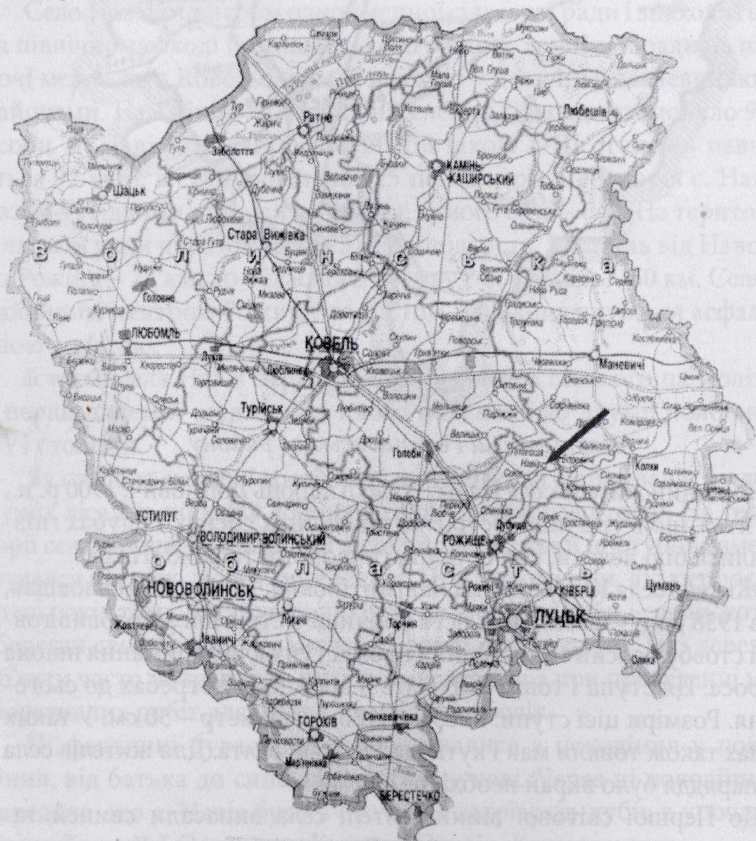
Корінний житель села Навіз Дудар Андронь Логінович, 1900 р. н., пам'ятав, що в урочищі Острів на віковичних соснах та дубах гніздувалися білі лелеки, сірі ворони, гайворони та хижі птахи.

Житель села Ющук Давид Лаврентійович, 1902 р. н., розповідав, що в 1938 році у панському лісі в урочищі Острів він заготовив товстий стовбур сосни і виготовив з нього ступу для отримання пшона із проса. Ця ступа і товкач служать в домашніх потребах до сьогодні. Розміри цієї ступи: висота – 106 см, діаметр – 50 см. У таких ступах також товкли мак і кутю на Різдвяні свята. Для жителів села це знаряддя було вкрай необхідне.

До Першої світової війни жителі села випасали свиней табунами, як велику рогату худобу. В урочищі Стяж і Кошарки на час досягання жолудів пастухи випасали свиней на жолудях.

Урожайність жолудів була дуже висока, тому що там росли вікові дуби, утворюючи дрімучий лісовий масив.

Головною причиною заселення села було те, що в епоху кріпосного права із промислових районів України сюди привозили різних порушників, бунтівників, непокірних експлуаторським класам, для чого ці місця були дуже придатними – болотисті, вкриті плавнями та дрімучими лісами. Адже на той час «глухішого» місця на Волині, щоб наказувати винуватців, не існувало. Життя навезених людей було нестерпним. У 1447 році литовський князь, влада якого поширювалася і на Волинь, видав дозвіл для феодалів, згідно з яким селяни передавались їм у повну власність.

Карта Волинської області

У цю місцевість люди були завезені, можливо, від цього і село отримало назву Навіз.

Уперше село згадується в архівних даних 1577 року як власність Михайла Загоровського, який платив від нього за 4 дими, 2 городи, а також згадується Захарій Лагодевський, котрий платив від 2 димів, тобто селянських господарств.

У 1583 році платив з Навозу князь Марко Сокальський від 5 димів і 2 городів. Одним з володарів села був Ян Косовський. 1629 року в селі нараховувалось 54, 1649 – 27, 1650 – 10 димів. Очевидно, причиною зменшення кількості димів була війна.

У 1651 році село Навіз належало братам Кшифовським, Дмитру і Яну Яловіцьким, а пізніше – Степковським. Це були поляки. А у 1671 році – братам Іловецьким: Михайлу, Петру, Кшиштофу, Івану.

Після Люблінської унії 1569 року шляхетська Польща захоплює всю Волинь і створює Волинське воєводство. Цей період в історії залишив найчорніші сторінки знущання над кріпосним населенням Волині.

Жорстокість поміщиків шляхетської Польщі була надзвичайною, нелюдяною. На той час було запекле протистояння між католицькою і православною релігіями. Племінниця Януша Острозького, Анна-Алоїза, через 34 роки після поховання свого батька дістала кістки його із домовини і охрестила їх у католицьку релігію. Особливо Анна-Алоїза проявила свою ненависть і безпощадність до православних християн-мирян, коли вона каретою проїхала через гурт православних у Великодну Неділю, котрий зібрався біля церкви м. Острога. Цей вчинок привів до загибелі та каліцтва кількох віруючих. У відповідь на це виникло повстання, котре було придушене княгиною. Учасників повстання жорстоко катували, організаторів четвертували, палили на вогні, кидали в кип'ячу смолу, здирали шкіру тощо.

Дуже немилосердне ставлення до селян було і від орендаторів, у яких тимчасово перебували великі маєтки. Шляхтич Андрій Закревський, орендуючи містечко Рожище з передмістями, різними утисками розігнав багатьох селян, інших день і ніч тримав у кайданах, змушуючи працювати, і, забравши все їхнє майно, морив голодом.

«Одних підданих без всякого милосердя щоденно б'ючи, других в'язнями нічними і денними тримаючи, двадцять підданих осілих

і старожилів церковних сильно наказали і село спустошили, а решту закували в кайдани, день і ніч без перестанку до роботи без всякого милосердя примушуючи, б'ють, мордують, і, всю їх маєтність до двору забравши, голодом незносним морять, не дивлячись на плач і стогін дітей і жінок їхніх, котрим не вільно прийти до мужів своїх».

За таких нещадних умов життя місцеві селяни неодноразово повставали супроти своїх гнобителів або приєднувались до козацьких військ, що тут проходили. Відгомонам козацьких часів, свідченням їх військової звитяги є давня козацька могила в урочищі «Острів» у формі чотирикутника, обсажена з чотирьох сторін кущами калини. В пам'яті місцевих жителів не збереглося імен та обставин загибелі похованих там козаків, але вони беруть це свідчення їх героїзму в боротьбі з ворогами. З ініціативи та особистого сприяння автора цього нариса, могила була відреставрована і 19 серпня 2001 року на ній був встановлений хрест, як пам'ятний знак козацької доблесті.

Під час другого поділу Польщі (1793 р.) частина Східної Волині відійшла до складу Росії, а в 1795 р. всю Західну Волинь було приєднано до Росії. Повелінням імператриці Катерини II була утворена Волинська губернія. Село Навіз належало до Луцького повіту.

У 1861 році відбулася селянська реформа, а в 1862 році – скасоване кріпосне право. Після реформи 1861 року працею знедоленої бідноти продовжували збагачуватися володарі природних багатств, і народ вільнішим не став, бо орних земель було обмаль. Поглиблювався класовий поділ селянських верств населення, зростало зубожіння селянської бідноти.

Лише у другій половині XIX – початку XX століття в селі почалося активне будівництво власного житла. Хатки будували із дерева, а дахи крили соломною із жита, очеретом, рогозом та осокою. Загальний вигляд цих будівель подано на фото.

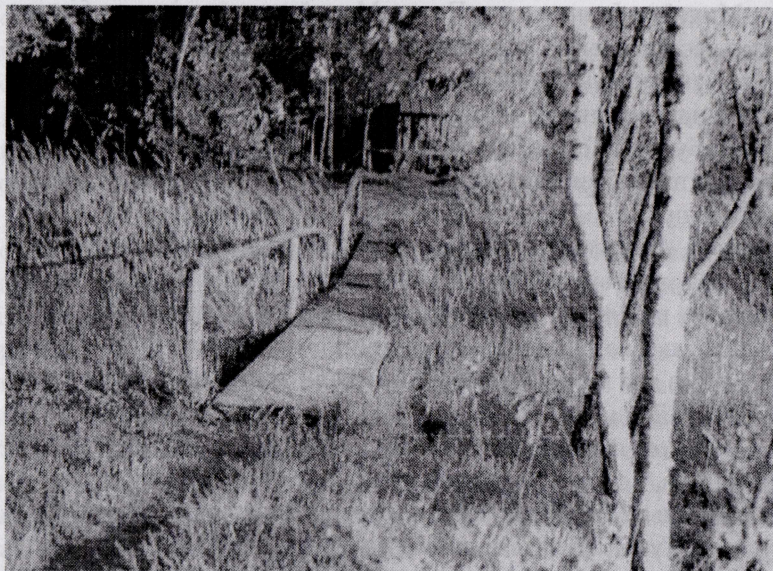
Злидні змушували трудове населення шукати заробітки в поміщицьких маєтках. Після земельної реформи селяни одержували мізерні земельні наділи, котрі мали низьку агрономічну цінність (піщані, болотисті, глееві). Більшість високоякісних земель перебували у володінні крупних землевласників.

У документах згадується, що в першу чверть XX століття крупним землевласником у селі Навіз була поміщицька родина Козин-

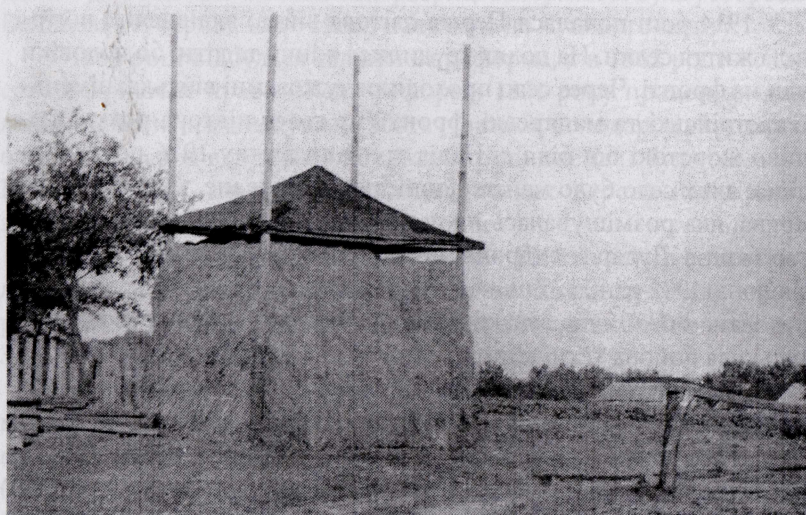
ців – Михайло Іванович та Павло Михайлович, які мали більше 1,3 тис. десятин землі. Останній постійно проживав у місті Одесі, а в селі мав управляючого Сіцильського, котрий вирішував усі питання панського двору. Цього керуючого добре знали старожили, зокрема Будчик Текля Тадеївна, котра постійно працювала наймичкою у пана. У зв'язку з тим, що ця родина була безземельною, пан дозволив їм побудувати невеличку хатину з двома маленькими віконцями. Але хата була збудована не на панській землі, а на вигоні при в'їзді в село від с. Сокіл. Ця земля була нейтральною, продажу і купівлі не підлягала, тобто була присільським громадським вигonom для сільськогосподарських тварин. Зараз на місці тієї хатини стоїть дерев'яна хата, збудована в 1958 році жителем с. Навіз Ющом Іваном Давидовичем.

У 1911 році, тобто століття тому, в селі вже нараховувалося 188 господарств, а православне населення складало 1482 особи, в т. ч. 753 чоловіки та 729 жінок. Крім цього тут проживали 25 іудеїв та 8 католиків. Тут працював водяний млин, діяло народне однокласне училище. Його законовчителем з 1872 року був священик Гедеон Малевич, який і обслуговував місцевий храм, збудований у 1873 році.

У 1914 році почалася Перша світова війна, яка значно погіршила життя селян. На полях трудилися жінки та діти, бо чоловіки були на фронті. Через село проходили чужоземні війська: німецькі, австрійські та мадярські, фронт тут стояв півтора року. Особливо жорстокі бої біля с. Навіз тривали влітку 1916 року, внаслідок яких село було майже повністю зруйноване, тоді ж згоріла церква, яка розміщувалась на пагорбі біля Стиру. За переказами старожилів Дударя Андроня Логвіновича, 1900 р. н., Гандзюка Трифона, 1902 р. н., та інших, в Першу світову війну біля села була збудована залізнична вузькоколійна дорога, по якій перевозилася військова бойова техніка та інші вантажі у напрямку с. Поворськ. Місце проходження цієї дороги зберігається до сьогодні на початку села, біля садиби Сороки Якова. Це земляний насип через болото у напрямку урочища Гора, через рів прокладений дерев'яний перехід (кладка). Місцеві жителі на цей день користуються для переходу «вузькоколійкою» та містком, ідучи до р. Стир або від неї. Так само й в господарствах використовуються стакани від важких артилерійських снарядів та їх свинцеве начиння – картеч.

Земельний насип через болото і дерев'яний місток на рові, де проходила вузькоколійна залізнична дорога. Фото 1998 року

Покращений спосіб зберігання сіна для годівлі тварин у зимовий період. Фото 1998 року

*У таких хатках з солом'яним дахом жило сільське населення
Волинського краю у XIX – на поч. XX ст.*

РОЗДІЛ 2

ПЕРІОД ПОЛЬСЬКОГО ПАНУВАННЯ

Після поразки Німеччини та її союзників у Першій світовій війні село було окуповане Польським військом у 1920 році. За Ризьким договором, що був підписаний 18 березня 1921 року, більша частина Волинської губернії відійшла до панської Польщі. Тут було утворене Волинське воєводство з центром у Луцьку. Село Навіз належало до Луцького повіту. Волинь стала, по суті, колонією буржуазно-поміщицької Польщі. Уряд Польщі проводив політику ополячення українського населення. Заборонялося розмовляти українською мовою в державних установах, закривалися українські школи та культурні заклади.

У 1929 році вводиться реформа селянського устрою під керівництвом польського уряду. Кращі земельні угіддя залишаються поселенцям з Польщі, котрі мали великі заслуги перед польським урядом, тобто осадникам.

При наділі земель селяни мали дозвіл переселятися на хутори, котрі були на різних відстанях від села Навіз. Найдальша відстань від села – 5 км.

Ділилася земля, ліс, сінокоси. Усе це передавалось у приватну власність, але частини земельних угідь залишалися державними. Населення, яке переселялося на хутори, займалося одноосібним способом ведення сільського господарства. Уся необхідна продукція вироблялася примітивно, кустарним методом. Коноплі і льон вирощували в основному для виготовлення полотна, з якого шили необхідний одяг. Крім цього, хуторяни вміли робити взуття (постоли) з лика окремих рослин та шкіряне взуття з вичинених шкір господарських тварин.

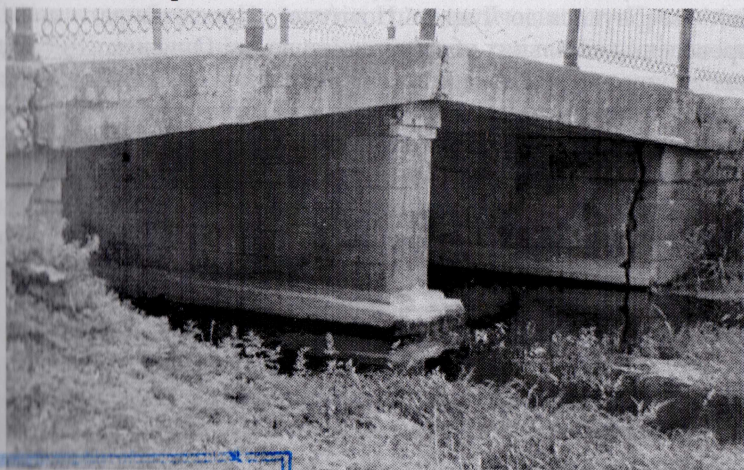
Окремі господарі мали саморобні жорна, олійниці, січкорізки (січкарні) ручного приводу та на кінній тязі, зерномолотарки, зерноочисні машини (віялки), льоно- та коноплем'ялки для отримання прядива тощо. Були господарі, котрі володіли кузнечною спра-

вою, вміли підковувати коней та виготовляти знаряддя, що вкрай було необхідне для домашнього одноосібного господарства (вози, плуги, борони, сокири, пилки, рубанки, струги). Були спеціалісти, які виготовляли прялки, ткацькі верстати, бочки, цебрики, ночви, вулики, діжки тощо.

Слід відмітити, що за польської доби у селі не було жодного млина, щоб отримати муку високих хлібопекарських якостей. Жителі їздили у село Сокіл, що за 5 км від с. Навіз, аби змолоти зерно у панському млині, котрий знаходився на початку села Сокіл, зліва від автостради у напрямку м. Рожище. Цей млин діє і сьогодні. Найстаріший житель с. Навіз, Демчук Наум Савович, 1900 року народження, розповідав, що цей млин належав пану Стенковському, але його син Зигман програв будівлю в карти. Батько не дозволив сину продати млин, обурений Зигман виїхав у Варшаву і покінчив своє життя самогубством. Батько, дізнавшись про сумну звістку, забрав покійника і поховав на кладовищі в селі Сокіл.

Пан Стенковський у с. Сокіл проклав шосейну дорогу і збудував міст через річку Лютицю, котра протікає між селами Навіз і Сокіл.

Цей міст був зруйнований під час Другої світової війни, а з часом відремонтований і зараз знаходиться в належному стані, але поруч із старим мостом діє новий, збудований у період прокладання автостради з райцентру м. Рожище через село Навіз до м. Колки в 1971 році.

Старий міст через річку Лютицю між селами Сокіл і Навіз.

Фото 1999 року

Зазначимо, що польський уряд проводив роботи з благоустрою старих доріг, а також будував нові насипні ґрунтові дороги. Наприклад, будувалась насипна планова дорога, що брала початок від с. Янівка (Іванівка) до с. Навіз і продовжувалась до міста Маневичі. З двох сторін дороги насажені декоративні та плодові дерева (шовковиці, сливи, яблуні, клени та ін.). Ці дороги служать для проїзду різного виду транспорту і сьогодні.

Крім цього, проводилися планові меліоративні роботи по осушенню боліт в урочищах Ошмарець, Острів, Града, Крива Яблуна, Чернякове болото, Козацькі Островки. Але рови (канали) мали низьку пропускну здатність і не забезпечували відтік води у річку Стохід; вони були мілкими і швидко замулювались. Ці рови (канави) були границями земель окремих населених пунктів.

В освітньо-культурному розвитку села в ті часи значну роль відіграла організація товариства «Просвіта» ім. Тараса Григоровича Шевченка. Це товариство існувало з 1929 по 1933 рік. Воно стало центром культурно-просвітницького життя в селі в роки панування тут польської влади, що проводила антиукраїнську політику.

14 вересня 1924 року відновлено роботу Рожищенської філії, а 28 липня 1929 р. відкрито Навізьку філію Рожищенської гілки Луцької Повітової «Просвіти».

14 липня 1929 року жителі села Навіз: Стахів Карп, Стахів Степан, Іван Лопухов, Микола Щиборук, Герасим Дудар (всього 17 підписів) – звернулися до Луцької Повітової «Просвіти» дати дозвіл на проведення загальних зборів у помешканні Онисима Щиборука для відкриття філії товариства «Просвіти» в с. Навіз. У своєму зверненні група активістів вказувала на велике захоплення цією справою і запевняла про гарні наслідки. 19 липня 1929 року голова ради Луцької Повітової «Просвіти» на Волині звернувся до староства в м. Луцьку з проханням про надання дозволу на загальні організаційні збори на відкриття філії «Просвіти» в с. Навіз Рожищенської волості Луцького повіту. 28 липня 1929 року в помешканні Онисима Щиборука відбулися збори з таким порядком денним:

1. Відкриття зборів і вибір Президії.
2. Відчитання і пояснення Статуту Товариства.
3. Заснування філії Товариства «Просвіта» в с. Навіз.
4. Вибори Ради філії і Ревізійної комісії.
5. План праці філії на майбутнє.

6. Вільні внески в зв'язку із заложенням філії. Відповідальний чинник – Рада товариства.

У визначений день відбулися організаційні збори, про що свідчить протокол № 1 від 29.07.1929 року. На зборах були присутні 33 особи. До президії зборів було обрано: Антона Стахова – голова зборів, Германа Будчика – секретар. Делегат Іван Лопухович пояснив присутнім Статут Товариства, мету та спосіб заснування філії. Голосування було таємним. Голоси підраховували Герман Будчик та Карпо Стахів. На зборах було обрано актив філії:

Микола Щиборук – голова,
Прокоп Мельничук – заступник,
Микола Мельничук – заступник,
Герасим Дудар – скарбник,
Карп Стахів – секретар.

До складу Ревізійної комісії увійшли: Іван Меріда, Петро Мельничук, Леонід Матвійчук, Анатолій Тананайко, Антон Стахів.

Було затверджено план роботи філії та ухвалено вступний внесок в сумі 1 злотий і щомісячний членський внесок в сумі 50 грошей.

Розпочалася активна робота. Голова Навізької філії «Просвіти» 11 серпня звертається до Ради Луцької Повітової «Просвіти» про дозвіл на отримання печатки, штампу та декількох портретів: Тараса Шевченка, Івана Франка, Симона Петлюри. 17 серпня 1929 року отримано печатку з написом «Філія Луцької Повітової «Просвіти» в с. Навозі».

Коли перебираємо в пам'яті спогади учасників «Просвіти» с. Навіз та архівні матеріали, то перед нами постає її найрізноманітніша діяльність. Відразу видно, що тут був осередок національного українського життя в селі, історичною долею покликаний організувати свідомі сили народні, задовольняти духовні потреби людей, стояти на сторожі прав та інтересів народу; той осередок, як людська установа, міг з часом підупадати в інтенсивності праці, але був близький душі народній, хоч і знеповажливий ворогами українського народу, котрі, однак, не могли з тим осередком повсякчас не рахуватись.

У Статуті читаємо: «Членом філії може бути всяка людина української національності, а метою є процвітання просвіти серед темного народу». Звідки ж візьме «Просвіта» силу і засоби, щоб все це зробити, і як? «Просвіта» це зробить тільки тоді, коли кожен громадянин буде її членом, – зазначається в Статуті, – і щиро буде ставитись до цієї великої справи.

На час створення «Просвіти» в с. Навіз до її складу входило 30 осіб – 6 жінок і 24 чоловіки; віком до 22 років – 20, до 30 – 10 осіб.

Старших 30 років не було. 5 з них мали середню освіту, 10 – початкову, 15 – були зовсім безграмотні.

«Просвіта» передплачувала газети і журнали, зокрема: «Народна справа», «Сільський господар», «Неділя», «Жіноча доля». Читання газет і журналів здебільшого проводилось в найманих хатах, а потім широко обговорювалось. Живе усне слово в формі лекції, рефератів, виступів, як засіб освіти і важливого впливу, також мало місце в минулому Навізької філії. Велику просвітницьку роботу серед населення проводив учитель місцевої школи Микола Онисимович Щиборук. Він постійно виступав перед жителями села з лекціями про Т. Г. Шевченка, Л. Українку. Великою пошаною серед просвітян користувалась книга. Українська книга на той час була рідким гостем в селі, а тому, коли читались і обговорювались книги, збирались не лише члени «Просвіти», а й всі бажаючі. Згодом при філії була створена бібліотека, якою завідував Матвійчук Леонтій. Він же завідував читальнею, яка давала певний дохід, адже за користування книгами потрібно було платити. Але, як свідчить грошовий звіт, видатки не були значно вищими, ніж прибутки.

До завдань культурно-освітньої роботи належала і справа фізичного виховання. Члени «Просвіти» часто виходили на засіяну травною площу біля річки Стир і проводили різні спортивні змагання, вправи, ігри і т. п. На село фізичне виховання не поширювалось.

Драматичний гурток, несучи культурно-освітню і виховну спрямованість, сприяв також поліпшенню фінансового стану. 6 жовтня 1929 року голова «Просвіти» с. Навіз звернувся до Луцької Повітової «Просвіти» з проханням дати дозвіл на проведення вистави «Наталка Полтавка». 7 жовтня 1929 року такий дозвіл був отриманий. 27 жовтня цього ж року відбулася постановка п'єси (в дозволі зазначено: оперетка на 3 дії «Наталка Полтавка» І. Котляревського). Як згадує активна учасниця «Просвіти» Джусяк Дарія, в домі Івана Тіткова, де проводилась вистава, у великій кімнаті, біля дверей, які вели в кухню, ставили сцену. Біля сцени стояла «суфлерська будка». Більшість акторів були неграмотні, тому часто доводилось повторювати за «суфлером». Нерідко ним був дід Макар. Ролі виконували: Возний – Дмитро Клімович, Наталка – Уляна Тіткова, Виборний – Микола Щиборук, Микола – Артем Хмилюк, Петро – Степан Стахів, мати – Глафіра Омельчук.

Після вистави відбулися вечорниці з танцями до ранку. Дохід був несподіваний – 69 злотих. Відповідальний розпорядник коштів – Рада філії дохід використала таким чином: на музику – 14

злотих, за помешкання – 10 злотих. Решта грошей були використані на культурно-освітні цілі.

17 листопада 1929 року знову ж таки у домі І. Тіткова поставлено виставу «Чорт – не жінка». Після вистави були вечорниці з танцями і буфет без алкогольних напоїв. Як згадує член «Просвіти» Наталія Демчук, вистави користувалися великою популярністю не тільки в с. Навіз, але й в навколишніх селах. 23 лютого 1930 року гуртківці з виставою «Наталка Полтавка» виступали в с. Грузятин. 7 вересня 1930 року в помешканні Єви Ковальчук було поставлено виставу «Розбиті надії». Після цієї вистави на запрошення членів «Просвіти» прибув фотограф Копельман і зробив на згадку знімок, який зберігся у родині Миколи Щиборука. Таким чином, вистава була однією з найбільш поширених форм просвітницької діяльності на селі. Селяни любили вистави, і день, коли вони ставилися, був визначною подією на селі.

Постійного хору при філії не було, і коли було потрібно використовувався церковний хор під керівництвом Михайла Пушкарчука. Як одну з естетичних красот українського народу плекала «Просвіта» українську пісню. Тому не дивно, що члени філії часто співали українські пісні та читали вірші.

Велику роль в піднесенні народного руху відіграли різні свята, що їх впорядкувала «Просвіта» в селі. На першому місці стоїть свято пам'яті Тараса Шевченка. Микола Щиборук прочитав цілий ряд лекцій, присвячених пам'яті Великого Кобзаря в помешканні Насті Стахової: «Визволення з кріпацтва», «Любов Шевченка до кріпаків та його поезія» й інші.

*Щиборук Микола Онисимович,
голова Навізької філії «Просвіта»
в 1929–1933 рр. Фото 1950-х років*

Члени «Просвіти» зліва направо: Наталія Демчук, Степан Джусюк, Глафіра Омельчук, с. Навіз. Фото 1930 року

На ювілейне свято І. Франка Луцьке староство дозволу не дало, а тому просвітяни змушені були обмежитись невеликою «святочною програмою» в колі своїх членів.

«Просвіта» в с. Навіз користувалась все більшою популярністю серед навколишніх сіл. До членів «Просвіти» ставились високі вимоги: дотримуватись статуту, вести високоморальний спосіб життя.

Незважаючи на це, кількісний і якісний склад членів філії зростав з кожним роком. З часом під впливом бурхливих подій, цілеспрямованої діяльності політичних партій робота «Просвіти» набула більш виразного політичного характеру. Під її впливом

дедалі частіше згруповувалися люди, виходячи зі своїх бажань служити справі будівництва незалежної української держави, не обмежуючись лише культурно-освітньою роботою. Як згадує 86-річна Джусюк Домініка, в 1933 році було заборонено поповнювати членство «Просвіти», їх почали перетворювати на ідеологізовані заклади, які мали комуністичний характер діяльності. Тому на початку 1933 року поставлена остання п'єса (назва і точної дати очевидці не пам'ятають). У село приїхала міліція, забрала книги, які були в «Просвіті», і всю документацію. Філію Луцької Повітової «Просвіти» в с. Навіз було закрито.

*Стара ґрунтова дорога з с. Навіз до м. Рожище через с. Сокіл.
Не функціонує з 1971 року. Фото 1998 року*

*Початок земель колгоспу ім. Б. Хмельницького, с. Навіз.
Фото 1998 року*

*Нова дорога при в'їзді в село Навіз зі сторони м. Рожище.
Почала діяти з 1971 року. Зліва та справа видно будівлі колгоспу
ім. Б. Хмельницького. Фото 1998 року*

*Млин-вітряк.
Велетенські дерев'яні крила,
котрі виготовлялися
із твердої деревини
(дуба, граба або груші),
приводилися в рух від сили
вітру спеціальним
механізмом*

*На фото: Українці з с. Навіз
на військовій службі
у Польській кавалерії,
1924–1927 роки.
Зліва – невідомий,
посередині – Сорока Ляш,
справа – Дудар Андронь*

*Ковальчук Михайло
у Польській армії перед
демобілізацією в запас.
Фото 1933 року*

*Денисюк Матвій Хомович
у Польській армії.
Фото 1938 року*

Слід відмітити, що панівний устрій Польщі зобов'язував юнаків служити в Польській армії. Більшість із них, фізично здорових хлопців, навчали кавалерійській майстерності, з шаблею на коні.

17 вересня 1939 року Західна Україна була приєднана до УРСР. Земля, яка раніше перебувала у власності польських багачів, була поділена між селянами.

Польські військові частини регулярної армії почали залишати землі Західної України і рухатися в Польщу. Із великою радістю населення Волині зустріло Червону Армію, як визволительку гнобленого народу.

Жителі села Навіз у святковий день вийшли на вулиці зустрічати Червону Армію. Особливою диковинкою була поява броньованих танків, адже жителі села вперше побачили металеві «коні», на котрих їхали солдати і співали частушки у супроводі голосистої гармошки. Діти села – хлопчики і дівчатка – супроводжували військову колону через усе село Навіз. Цей супровід був би продовжений далеко за межі села, якби невдовзі за селом зі сторони с. Борович не трапився кровопролитний бій між червоноармійцями та польськими жолнежами.

Ця трагедія мала місце на свято православних християн – Різдво Пресвятої Богородиці (друга Пречиста) – 21 вересня 1939 року в урочищі Острівки. Як висловлюються сучасні волинські дослідники даного бою Г. Гулько та М. Якименко, цієї трагедії могло б не бути.

Проведені сучасні дослідження пошуковцями громадської організації «Сумління» посприяли відкриттю цієї особливої сторінки збройного конфлікту перед початком Другої світової війни. У той час через територію Волині рухався ряд моторизованих частин Червоної Армії, котрі розброювали переважно деморалізовані частини Польської армії та проводили мітинги у населених пунктах, через які вони проходили. Окремий підрозділ легких танків з десантом під командуванням комісара Койшмана Овсія Ароновича виконував такий агітаційний маршрут через м. Рожище на м. Колки через Сокіл, Навіз та Боровичі. На цьому шляху танковий підрозділ неодноразово зупинявся та проводив мітинги серед місцевого населення з питань нового державного устрою з приходом Червоної Армії. За розповіддю колишнього старожила с. Навіз, Гандзюка Трифона, 1900 р. н., у першій половині дня 21 вересня 1939 р. танковий підрозділ зупинявся перший раз при в'їзді в с. Навіз (урочище Грудок), другий – в центрі села, біля школи, і третій раз при виїзді із села в урочище Острівки. Остання зупинка була трагічною для комісара О. А. Койшмана та багатьох червоноармійців.

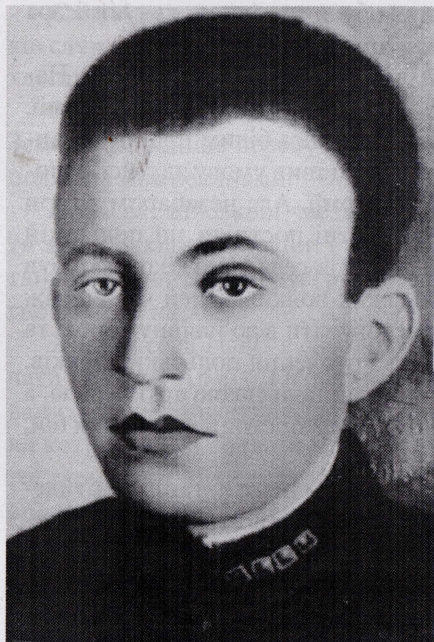
Саме тут підрозділ Червоної Армії, зупинившись на межі с. Навіз, побачив велику колону озброєних військових Польської армії. Комісар Койшман О.А. на одному із танків з білим прапором виїхав назустріч Польському війську і поставив умову здатись очолюваному ним підрозділу Червоної Армії. Але незабаром з гори біля села Боровичі пролунали кулеметні постріли по польській військовій колоні. За свідченням жителів села Навіз, комісар був жорстоко вбитий багнетами польських вояків. У цей час екіпаж танка закриттю люки і почав використовувати всю наявну зброю та маневреність танка, щоб вирватися з оточення польських вояків. Проте незабаром цей танк був підбитий польською артилерією, а танкісти загинули. Тоді розпочався дуже жорсткий і запеклий бій, що закінчився лише наступного дня.

Після тривалого бою з використанням піхоти, танків, артилерії та авіації опівдні 22 вересня польські вояки втратили боєздатність і окремі солдати почали лишати свою зброю, знімати з одягу військову символіку, цим намагалися непомітними потрапити у більш безпечні місця лісового масиву. Інша частина польських

вояків відступила в напрямку Грузятина, Угли на Радошин, де й здалась радянським військам.

Таким чином польське військо в урочищі Острівки було розбито, тут загинуло за різними даними до трьохсот польських військових та більше ста бійців та командирів Червоної Армії. Це був один з найбільш кровопролитних боїв під час визвольного походу Червоної Армії в Західну Україну у вересні 1939 року. Зараз про ті події нагадують ледь помітні земельні насипи, що за 70 років майже зрівнялися із загальною поверхнею цього ландшафту та три хрести на могилах польських військових, відновлених місцевими жителями протягом 2008–2009 років. Загиблих в цьому бою червоноармійців з усіма військовими почестями поховали на кладовищі с. Сокіл, де вже в післявоєнні роки спорудили пам'ятник воїнам, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни. В 2010 році з ініціативи громадської організації «Сумління» на ньому встановили табличку з надписом: «Тут поховані 99 бійців та командирів 87-ї стрілецької дивізії Червоної Армії, які загинули в бою біля сіл Навіз та Боровичі 21–22.09.1939 року».

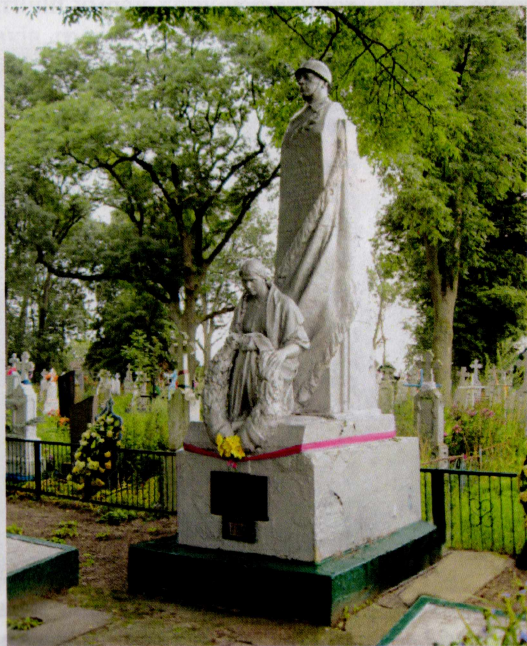
Ці всі події засвідчують, що для жителів с. Навіз Друга світова війна почалась ще у вересні 1939 року.

*Койшман Овсій Аронович
– комісар Червоної Армії,
який загинув у бою
з польськими вояками
на межі сіл Навіз і Боровичі
21.09.1939 року*

Могила воїнів Війська Польського, які загинули в бою між селами Навіз та Боровичі 21–22 вересня 1939 року. Фото 2010 року

На цьому пам'ятнику в с. Сокіл 21.09. 2010 року встановлено табличку з додатковим надписом про бій біля с. Навіз 21–22 вересня 1939 року. Фото 2011 року

*Ці пагорби пам'ятають минувшину села Навіз.
Фото 2011 року*

*Автори статей про бій між радянськими та польськими
військами 21–22 вересня 1939 року біля с. Навіз та ряду інших
публікацій з історії волинського краю – кореспондент газети «Голос
України» Микола Якименко та краєзнавець Геннадій Гулько.
Фото 2009 року*

РОЗДІЛ 3

ЕКОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЕЛА НАВІЗ

3.1. Кліматичні та гідрологічні умови

Село Навіз розташоване в зоні помірно-континентального клімату. Зими м'які. Кількість опадів досягає 550–600 мм на рік. Ґрунтово-кліматичні умови сприяють вирощуванню високих урожаїв хлібних злаків, гречки, технічних культур – цукрових буряків, льону-довгунцю та картоплі.

На території села протікає річка Стир та її притоки: Стохід, Лютиця, Конопелька, Фоса.

Село розташоване в межах Волино-Подільської плити Руської платформи. Від річки перед селом бере початок невелика річка Лютиця, котра відходить під кутом 90° і несе свої води на захід, наближаючись до села Сокіл з північної сторони. Довжина річки Стир у межах Волинської області 235,0 км, ширина долини – 3000 м, спад – 0,21 м/км. Більшість берегів р. Стир поросли лозою, вербою та високостебельними трав'янистими рослинами. Тут поширені суходільні, низинні і заплавні луки. Вони формують основний фонд природних кормових угідь. Особливістю ландшафту є болота, що займають на Поліссі 7 % його території.

На відстані понад 2 км від с. Навіз знаходяться три озера: Мале (Крайне), Середнє і Святе. Вони утворилися в природних заглибинах.

Озера Мале і Середнє сьогодні обмілили внаслідок проведеної планової осушки (меліорації) заболочених земель колгоспу імені Б. Хмельницького с. Навіз. Особливо інтенсивні меліоративні роботи проводились біля села в 1960–1970 роках.

Весною озера та р. Стир навколо села переповнюються атмосферними і талими водами, займаючи великі площі суходолу, тому

періодичне підтоплення ґрунту сприяє надмірному зволоженню і зростанню лучної та болотної рослинності.

Найбільше за площею і найглибше – Святе озеро. Про нього існує легенда. У глибоку давнину на місці, де зараз знаходиться озеро, стояла велика церква з височезними куполами і дзвіницею. Церква з невідомих причин пішла під землю, і великий об'єм води зайняв цю площу, утворивши дуже гарне озеро з прозорою джерельною водою. Ще й зараз, коли прикласти вухо до землі на березі озера, можна почути, як із безодні доноситься дзвін.

За переказами минулих поколінь, озеро Святе має подвійне дно. Ніхто до цього часу не дістав його, і на сьогодні воно не досліджене. Озеро Святе знаходиться на відстані понад 2 км на північний схід від с. Навіз, площа його 1,2 га. На Волині Святих озер аж дев'ять.

Береги озера низькі і заболочені, його вода доступна лише крилатим птахам або людині на човні з веслом. Живлення проходить за рахунок підземних та атмосферних вод. Узимку озеро постійно під товстим шаром льоду. Улітку поверхневі горизонти води добре прогріваються до 2 м вглибину. Колір води жовтувато-коричневий, а на мілководді – зеленуватий. Хуторянське населення інтенсивно використовувало природні дари цих озер та їх заплавних луків. Поселенці випасали худобу, заготовляли лікарські рослини та сіно на стійловий період тваринам, розводили домашніх гусей, качок.

Озера прикрашають місцевість, зволожують повітря. Вони – чарівна окраса нашого села.

Про чарівність мальовничих озер, цих синіх очей землі, що перейняли колір небесної високості, написала Мельник Ольга, випускниця Навізької середньої школи.

*Серед лук і широких полів
Загубились три диво-озерця.
Непідступні Святе та Середнє
І найближче до хати – Мале.
В шістдесяті дідусь ловив рибу
У малім озеречку щодня.
Біля нього гусей випасала
Невгамовна сільська дівтора.
Щирий сміх і веселі розмови
У сільських рибаків тут лились.
А сьогодні тут – зарослі дикі,*

Риба й раки вже перевелись.
Ще осушення там відбувалось,
(В сімдесяті такий був наказ!)
Від Малого озерця лишилась
Тільки назва. Отак дожились.
Ще в селі є Середнє озерце,
До сьогодні воно збереглось
У красі тій мрійливо казковій,
Що місцині цій Богом далась.
Верболози, латаття, рогіз
Прижилися на водному плесі,
А кругом величезна трава
Заховала пташині гніздечка.
На риболовлю я зранку іду,
Як прекрасно і радо на серці!
Літню днину, лагідну, ясну
На Святому зустріну озерці.
Таємнича місцевість (а в тому й краса)
Вранці сизим туманом покрита.
Нездоганне і щось заховала вона
І тому від села так далеко.
Є легенда, що церква потонула тут
І знаходиться в водному плесі,
Та місцевість глуха, невідступна кругом,
І на крок не підійдеш до неї.
Розбудила я плесо сплеском вудки від сну,
Тиша лілії росами вкрила.
А в погідную днину на воду ясну
Пара лебедів лагідно сіла.

3.2. Гурсько-Гривенський гідрологічний заказник

Територія заказника – лучно-болотяний масив заплави річки Стир, за переказами старожилів, використовувався в давнину для випасання худоби лише в певні періоди, тобто тоді, коли спадала вода, утворюючи своєрідні острівки. Саме з цим пов'язана назва урочища Острівки, що входить до складу Гурсько-Гривенського

заказника. Від Острівок його територія простягається в південному напрямку до річки Стир, яка є межею даного заказника з південної, південно-західної, південно-східної і східної сторін.

Вода в річці не зовсім чиста і не дуже приємна на смак. Тут водяться різні види риб: окунь, щука, карась, лящ, сом.

Річка Стир переважно снігового живлення. У рівневому режимі річки яскраво виражена весняна повінь і літні паводки, які порушують межі. Весняна повінь в основному починається в другій декаді березня і характеризується найвищими рівнями води. Стир виходить з берегів, і вода затоплює урочище Гура. Рівень води тримається протягом весни і літа, хоча річка входить у свої береги. Напевно, це пов'язано з близьким розташуванням підземних вод. У перезволожені роки вода застоюється до літа, а інколи до осені. Житель села Навіз, Демчук Наум Савович, 1900 р. н., розповідав, що в окремі роки сіно заготовлялося у воді та вивозилося на берег кіньми або тракторами. Або сіно вивозили лише тоді, коли вода замерзала, по льоду. В 1999 році сіно не заготовляли через те, що територія заказника майже вся була заповнена водою, хоча безпосередньо з річки вона не потрапляла, але із підвищенням рівня води у Стиру підвищувався і рівень води в Гурі.

У посушливі роки в урочищах росте цінний травосій. 86-річна жителька села Навіз, Клімшина Уляна Никонівна, розповідала, що колись особливо добірна трава росла на прибережній смузі, яка по відношенню до іншої території була значно вищою. Коли дивитися зі сторони Острівок, то вона ніби нагадувала гриву коня. Від цього і назва урочища Грива.

Походження назви Гура невідоме. Є припущення, що вона походить від слова «грузько».

На території урочища знаходяться п'ять джерельних ям, які місцеві жителі називають «котелі». За переказами старожилів вода в цих ямах могла з'явитися дуже швидко, ніби щось виштовхувало її з-під землі, «викочувало» на поверхню (на місцевому діалекті слово «викотитись» означає появитись в особливо великих розмірах).

Тепер джерельні ями заросли лозою, очеретом, осокою. Вода в цих ямах, особливо в посушливі роки, пересихає. У роки з великою кількістю опадів вода зберігається, взимку – замерзає. Струмків, які несли б воду від джерельних ям до річки Стир, немає. Активно вода з цих ям не використовується. Місцеві жителі п'ють її лише під час заготівлі сіна.

На території Гурсько-Гривенського гідрологічного заказника місцеві жителі випасають худобу, заготовляють лозу, що може призвести до руйнування трав'яного покриву і знищення чагарникової рослинності.

Урочище Грива – справжні луки, які займають найбільш підвищені, добре дреновані ділянки заплави річки Стир. Тут особливо поширені різнотравно-злакові угруповання переважно з мітлиці тонкої, тонконога лучного, пахучої трави звичайної, мітлиці білої, тимофіївки лучної.

Урочище Гура – болотисті луки, які займають знижену ділянку Гурсько-Гривенського заказника. Тут переважає пухирчасто-осокова з очеретом та водяно-лепешнякова рослинність. Болотисті луки пов'язані з тимчасовим надмірним зволоженням. Чагарникові угруповання утворюють переважно верби і лози.

Травостої лук заказника різні за своєю висотою, яка може сягати від 20–30 см до 70–80 см і більше, густі (проективне покриття 70–80 % на окремих ділянках і більше), переважно різноярусні, за складом різнотравно-злакові з відсутнім моховим покривом.

Луки Гурсько-Гривенського гідрологічного заказника дають багато зеленого і сухого корму для тваринництва. Це приблизно до 20–25 т/га сухого сіна. Але сіно, особливо там, де основу травостою складають осоки, грубе, низької якості.

На території урочищ гніздиться велика кількість птахів. Особливо поширені білі лелеки, крижні, сірі чаплі, горобці, сороки, сірі ворони, ластівки, сойки та інші.

У зооценозі лук найчастіше зустрічаються різні види жаб, які можна спостерігати у першу половину літа. Живляться вони мухами, гусеницями різних метеликів. Екологічну прив'язаність до заплавно-лучних і прибережно-чагарникових ділянок складають кріт, бобер річковий, миша польова, видра річкова. Особливе ставлення мешканців села до бобра, якого вважають загадковою твариною. За місцевим повір'ям, «людина, яка вб'є бобра, не бачитиме у своїй господі сім років добра». Про те, що в Стиру водяться бобри, свідчить погризена кора дерев, які ростуть на березі річки.

Цікавість викликає і те, що на території заказника були виявлені викопні хребетні, зокрема мамонти. Офіційних даних немає. Відомо про це із свідчень Н. С. Демчука, який розповідає, що «за Польщі» проводилися дослідження і були знайдені зуби і кістки мамонта. Якщо вважати, що дана версія є правдоподібною, то можна зробити висновок про зміну клімату.

Гурсько-Гривенський заказник має велике пізнавальне значення.

Ми повинні не тільки зберегти цей гідрологічний заказник місцевого значення, але й залишити його для майбутніх поколінь ще кращим і багатшим.

3.3. Археологічні відомості

Археологічні матеріали свідчать, що територія села була заселена стародавніми людьми. На відстані 3 км на північний схід від села Навіз біля озера Святого в 1972 р. були відкриті сліди поселення бронзового віку. Зібрано фрагменти кераміки та крем'яний інвентар. Біля цвинтаря – поселення волинської неолітичної культури.

Згідно з літописними даними, на Волині жили племена дулібів, бужан і волян. У південній частині села в урочищі Гора, на мисі першої надзапlavної тераси лівого берега р. Стир висотою 12–15 м над рівнем заплави, знаходилася стоянка епохи пізнього палеоліту. З північної її сторони територія відокремлена від напільної тераси заплавою безіменного потічка (лівосторонній доплив р. Стиру), утворюючи своєрідну видовжено-трикутну ділянку території берега. Ширина її найвужчої частини не перевищує 20–30 м, а найширшої складає 60–80 м. Приблизна площа стоянки не перевищує 1 га. У південно-західній частині села, в урочищі Лемінь, на мисі першої надзапlavної тераси лівого берега р. Стир висотою біля 7 м над рівнем заплави та за 300 м на південь від цвинтаря, знаходилося поселення культури гребінцево-накольчастої кераміки площею близько 0,3 га. За 0,8 км на південний захід від села, на мисі першої надзапlavної тераси правого берега р. Лютиці висотою 4–5 м над рівнем заплави, – багатшарове поселення культур гребінцево-накольчастої кераміки і давньоруського періоду X–XII ст. площею 2 га.

Сліди пам'ятки зафіксовані поблизу гирла річки, при її впадінні в р. Стир. У східній околиці села, в урочищі Острівки, на мисі першої надзапlavної тераси лівого берега р. Стир висотою 6–7 м над рівнем заплави та за 250 м на південь від шосейної дороги, – поселення давньоруського періоду XI–XII ст. площею 0,5 га. У західній частині села, в урочищі Мачульці, на лагідному схилі першої над-

заплавної тераси лівого берега безіменного потічка (лівосторонній доплив Стиру) висотою 2–3 м над рівнем заплави, – поселення давньоруського періоду XI–XII ст. площею 1 га. За 1,5 км на північний схід від села, в урочищі Бахирівка, на лагідному схилі першої надзаплавної тераси лівого берега в. Стир в районі південного берега Середнього озера, – двошарове поселення культури гребінцево-накольчастої кераміки і давньоруського періоду XI–XII ст. площею 2 га. За 2 км на північний схід від села, в урочищі Дудоровщина, на лагідному схилі південно-західного берега Святого озера, – багатошарове поселення культур гребінцево-накольчастої кераміки і давньоруського періоду XI–XII ст. площею 1 га.

3.4. Ґрунтовий покрив

Волинська область знаходиться на території Українського Полісся. Загальна площа Полісся становить 19 % території України. Тут поширені дерново-підзолисті ґрунти. Вони легко розпізнаються по світло-сірому забарвленню на поверхні і ще світлішому або попелястому на глибині 30–35 см. Ці ґрунти сформувалися під впливом лісового масиву на різних за механічним складом відкладах. У дерново-підзолах мало перегною – від 0,8 до 2,0 %. Для них характерна висока кислотність – 4,5 рН, гідролітична кислотність досягає 5–8 міліеквівалентів на 100 г повітряно-сухого ґрунту. Основний захід підвищення родючості кислих ґрунтів – вапнування та внесення органічних добрив.

Болотний процес ґрунтового покриву розвивається при надмірному зволоженні. Цей процес сприяє формуванню торфового горизонту. Тобто, торфо-болотні ґрунти поширені в дерново-підзолистій зоні. Надмірна кількість води в болотах є наслідком занадто великої вологемкості торфу за рахунок опадів, а також ґрунтових вод. Нагромадження значної кількості торфу затримує воду, бо вологемність торфу висока і досягає 700–1500 %, а водопропускна здатність торфу майже нульова. В окремих місцях потужність торфу сягає (дорівнює) 15–20 м.

Лучні ґрунти знаходяться на понижених ділянках рельєфу і в заплавах річок під лучною трав'янистою рослинністю, наприклад, заплави річок Стир, Лютиця, Стохід. Ці ґрунти мають потужний гумусовий горизонт і високий вміст гумусу (3–5 %).

3.5. Рослинний світ

Близько 22 відсотків території Волинської області вкрито лісом. На відстані 2,5 км на північ від озер знаходиться природний лісовий масив, який поширюється до річки Стохід. Домінуючими породами є сосна звичайна, береза, дуб, а на зволжених ділянках зростає буйними заростями вільха клейка.

Слід відмітити, що наукових матеріалів, щодо характеристики рослинного і тваринного світу озер: Малого, Середнього і Святого, нами не виявлено. У наш час різноманітна рослинність на території приозер'я майже не збереглася, вона перетворилась в основному на лучну та лучно-болотну рослинність.

3.6. Екологічні групи рослин

***Рослини занурені у воду*[8].**

Кушир занурений – *Ceratophyllum demersum* L.

Різуха морська – *Najas marina* L.

Рдесник кучерявий – *Potamogeton crispus* L.

Рдесник пронизанолистий – *P. perfoliatus* L.

Рослини з плаваючими листками

Жабурник звичайний – *Aydrocharis morsus-ranae* L.

Ряска мала – *Lemna minor* L.

Латаття біле – *Nymphaea alba* L.

Глечики жовті – *Nuphar lutea* L.

Гірчак земноводний – *Polygonum amphybiun* L.

Повітряно-водяні рослини

Частуха злаковидна – *Alisma gramineum* Ley.

Частуха подорожникова – *A. plantago-aguatica* L.

Сусак зонтичний – *Butomus umbellatus* L.

Лепешняк великий – *Hyeceria fluitans* L.

Стрілолист стрілолистий – *Sagittaria sagittifolia* L.

Їжача голівка – *Sparganium erectum* L.

Куга озерна – *Scirpus lacustris* L.

Рогіз вузьколистий – *Typha angustifolia* L.

Рогіз широколистий – *T. latifolia* L.

Прибережно-водяні рослини

Польовиця (мітлиця) велетенська – *Agrostis gigantea* Roth.

Лисохвіст тростиновий – *Alopecurus arundinaceus* Poir.

Алтея лікарська – *Althaea officinalis* L.

Бекманія звичайна – *Becmania eruciformis* L.

Череда поникла – *Bidens cernua* L.

Череда трироздільна – *B. tripartite* L.

Плетуха звичайна – *Calistegia sepium* L.

Осока гостра – *Carex acuta* L.

Осока побережна – *C. riparia* Curt.

Лобода сиза – *Chenopodium glaucum* L.

Осот болотний – *Cirsium palustre* L.

Хвощ польовий – *Egisetum arvense* L.

Підмаренник болотний – *Galium palustre* L.

Півники болотні – *Iris pseudacorus* L.

Ситник жаб'ячий – *Iuneus bufonins* L.

Ситник членистий – *I. articulatus* L.

Вербозілля лучне – *Lysivachia nummularia* L.

V. звичайне – *L. vulgaris* L.

Плакун верболистий – *Lythrum salicaria* L.

М'ята водяна – *Mentha aguatica* L.

M. кільчаста – *M. verticillata* L.

Омег водяний – *Oenanthe aguatica* L.

Тонконіг болотний – *Poa palustris* L.

Гірчак земноводний – *Polygonum amphybiun* L.

Г. перцевий – *P. hydro-piper* L.

Перстач гусячий – *Potentilla anserine* L.

П. повзучий – *P. reptans* L.

Жовтець повзучий – *Ranunculus repens* L.

Ж. отруйний – *R. sceleratus* L.

Щавель кінський – *Rumex confertus* Willa.

Щ. прибережний – *R. hydro-lapathym* Huds.

Чистець болотний – *Stachys palustre* L.

Паслін солодко-гіркий – *Solanum dulcamara* L.

3.7. Методи досліджень

Дослідження рослинності біля озер, річок і болотистих водойм проводились в періоди маршрутних виїздів автора в 1970–1985 рр. Слід нагадати, що автор в 1971 році закінчив природничий факультет Криворізького державного педагогічного інституту і вивчав рослинний світ рідного краю. Флористичні дослідження проводились за методом зібрання гербарних зразків та визначенням видового складу за визначниками «Флор» (Визначник рослин України, 1965, Определитель высших растений Украины, 1987, Флора УССР, 1935–1965) та за допомогою мікроскопа МБС1.

Для опису рослинності водойм використовувались спеціальні методи вивчення водних вищих рослин. Для русла та заплави річок (Стир, Лютиці, Стохода) та приозерних лучних місцезростань використовувався метод профілів. На мілководних ділянках опис проводився по всій акваторії. На кожному профілі відмічалися з берега пояси рослин з його флористичним складом.

3.8. Рідкісні й зникаючі рослини

Автор цієї книги зібрав і визначив рослини на землях колгоспу ім. Б. Хмельницького с. Навіз в урочищах: Острів, Града, Сліпотище, Юркові піски, Березове багно, Пічче, Кошарки, Стяж, Чернякове болото, Кудрин, в заплавах річок: Стир, Лютиця, Стохід та в болотистих площах озер: Мале, Середнє і Святе.

Аір, Лепеха звичайна – *Acorus calamus* L.

Багно звичайне – *Ledum palustre* L.

Бобівник трилистий – *Menyanthes trifoliata* L.

Брусниця – *Rhodococceum vitis-idaea* L.

Валеріана болотна – *Valeriana palustris* Kreyer.

Вовче тіло болотне – *Comarum palustre* L.

Глечики жовті – *Nuphar lutea* L.

Журавлина дрібноплідна – *Oxycoccus microcarpus* Turcz ex Rupr.

Звіробій звичайний – *Hypericum perforatum* L.

Латаття біле – *Nymphaea alba* L.

Лілія лісова – *Lilium martagon* L.

Любка дволиста – *Platanthera bifolia* L.
Материнка звичайна – *Origanum vulgare* L.
Підсніжник білосніжний – *Galanthus nivalis* L.
Суниця лісова – *Fragaria vesca* L.
Сухоцвіт багновий – *Gnaphalium uliginosum* L.
Цмин пісковий – *Helichrysum arenarium* L.
Череда трироздільна – *Bidens tripartite* L.
Чорниця – *Vaccinium myrtillus* L.

3.9. Тваринний світ

Ліси, узлісся, чагарники, поля навколо села дали притулок багатьом видам тварин.

У природних умовах живе багато тварин, які самі добувають їжу, влаштовують житло, виводять потомство. Це хробаки, ящірки, змії, більшість комах, риб, птахів, звірів. Їх називають дикими тваринами. Живуть тварини серед рослин у лісі, на луках, на полях, на болотах. Тут вони знаходять все необхідне для життя. Живляться вони рослинним та тваринним світом. Де б не жили тварини, їм потрібні певні умови: повітря, їжа, вода, певна температура зовнішнього середовища.

Ліс є домівкою для багатьох рослиноїдних тварин, які живляться травою, грибами, листям та гілками дерев і кущів, їх корою, плодами, коренями.

У лісах з підліском, галявинами, де вдосталь трави, живуть козулі. Це стрункі тварини, забарвлені влітку в рудий колір, а взимку в бурувато-сірий. Основна їжа влітку – трав'янисті рослини, ягоди, пагони чагарників, узимку – тонкі гілки, кора, листки, викопані з-під снігу жолуді, суха трава. Влітку пасуться на світанку і ввечері, взимку – вдень, але регулярно відпочивають у снігу, розкопавши його.

Досить чисельним у лісах нашого краю є дикий кабан, або вепр. Він не любить потрапляти людям на очі, веде потайний спосіб життя. З вигляду кабан – похмура, неповоротка істота. Тулуб масивний, ноги короткі. Має настовбурчені волохаті вуха, маленькі сірі очі, чорну рийку, світлі блискучі ікла. Швидко пробивається в найнепролазніших хащах. Від гострих сучків його захищають

густа щетина, міцна шкіра, підшкірний жир. Звір легко одним стрибком долає канаву триметрової ширини, добре плаває.

Основний корм вепрів – підземні частини рослин, жолуді, горіхи, зелені пагони, соковиті стебла. Живляться також комахами і їх личинками, молюсками, мишами.

На полях, на узліссях, вздовж доріг, в чагарникових заростях живуть зайці. Це спритні, кмітливі, витривалі тварини, ніяк не боягузи. У разі небезпеки, як і інші звірі, заець утікає. Але може довго сидіти в кущах, доки його звідти не виженуть. Коли нападає яструб, обертається, стрибає назустріч, б'є і дряпає його лапами. Кігті у зайця досить гострі, від них може дістатися і собаці, і необережному мисливцю. У зайців добрий слух, гірший нюх і зір. Живляться вони трав'янистими рослинами, корою дерев, зокрема фруктових. Узимку збираються навколо полів з озиминою і травами, виходять на городи і сади. Живуть осіло. Ведуть переважно нічний спосіб життя, вдень відпочивають.

На деревах спритно перестрибує, ніби перелітає з гілки на гілку, білка. Їй допомагає в польоті пухнастий хвіст. Живе білка в гніздах або дуплах, їсть горіхи, ягоди.

У лісах нашого краю водяться хижі звірі. Це лисиця, ласка, лісова і кам'яна куниця, які полюють на дрібних тварин і птахів, а також одним з них є спритний і сильний хижак – вовк. Дуже вишуканий, коли треба добувати їжу, або втекти від погоні. Вовки полюють на оленів, козуль, кабанів, але живляться і дрібними тваринами, від зайця до мишоподібних гризунів. На полювання виходять зграями. Вовк може відразу з'їсти до 10 кг м'яса, коли дуже вже зголодніє. Звичайно з'їдає близько 2 кг їжі. Голодувати може по кілька тижнів, не особливо при цьому слабне. Крім свіжого м'яса, поїдає падаль, плазунів, комах, навіть свіжі плоди.

Голос вовка – виття. Ним подається інформація про здобич, появу людини або чужої зграї. Хижі звірі лісу часто нападали на домашніх тварин. Лисиці полювали на курей, качок, а вовки – на вівців, телят, а інколи жертвами на пасовищах були коні і велика рогата худоба. Бували випадки, коли у післявоєнний період (1946–1950 рр.) взимку вовки проникали в хліви, де знаходилися вівці, кури, гуси, качки, що ставали їх жертвою. Наприклад, у січні 1947 року вовки проникли через солом'яний дах у хлів Пуршака Якіма і задушили 4 вівці, але скористатися свіжим м'ясом вовки не встигли. На бунт у хліві вийшла господиня Пуршак Євдокія з лампою і вовки втікли без здобичі у ліс.

Близька родичка вовка – лисиця. Цінний хутровий звір нишпорить усюди, забігає часом до міст і сіл. Основна їжа – різні гризуни. Виловлюючи їх, вона за ніч може пройти до 50 км. Часом її здобиччю стають зайці, лісові птахи, свійська птиця. Крім того, поїдає комах, дикі ягоди, пададь.

Зустрічаються у лісі інші хутрові звірі: куниця, борсук, видра, тхір. Усі вони приносять користь, знищуючи велику кількість гризунів, шкідливих комах.

Великих звірів на лісовій стежці не так уже й багато. Швидше можна зустріти середню чи дрібну тварину: їжака, крота, мишей, полівок.

Немає такого місця в нашому краї, де б не жили птахи. Весною повертаються із теплого краю перелітні птахи: ластівки, стрижи, зозулі, солов'ї, дикі качки, гуси, білі лелеки. Сороки, ворони, синиці, галки, горобці та інші на зиму не відлітають, їх називають зимуючими.

*Білі лелеки
на зрізаному дереві,
с. Навіз. Фото 2011 року*

Окрасою краю є великі птахи: лебідь, сірий журавель, чорний лелека. Гнізда вони роблять у найвіддаленішій ділянці лісу. Є у нашому краї хижі птахи: луні болотяні, польові (зимують), яструби великий і малий, зрідка зустрічається чорний шуліка, звичайний канюк. Серед сов слід відмітити вухату і болотяну, хатнього сича. Вони продовж дня і ночі десятками знищують дрібних гризунів, шкідників лісового і сільського господарств.

Особливо улюблений птах в наших краях (із крупних) – лелека білий (бусел, боцян, клекотун, черногуз). Приліт цих птахів ранньою весною жителі села чекають з великим нетерпінням і радіють їхньому приліту. Оселяються вони поблизу водойм, боліт та луків, гнізда мостять на деревах, житлових будинках, клунях, на стовпах високовольтних електроліній. У гнізді 3–5 яєць; висиджують 35 днів. Живляться жабами, ящірками, дрібними гризунами, вужами, комахами тощо. Осінній відліт наприкінці серпня в далеку Африку.

На болоті, в берегах водойм, на полі і в інших місцях живуть земноводні. Це жаби, ропухи, часничниці. Вони, як і плазуни, не мають постійної температури тіла, на зиму впадають в сплячку. Навесні збираються до водойм, відкладають ікру, з якої виводяться пуголовки.

Живляться земноводні жуками, павуками, хробаками, метеликами. Ловлять жертву за допомогою довгого липкого язика, викидаючи його з рота. Реагують тільки на здобич, що рухається. Нерухому – не помічають.

Плазуни – черепахи, ящірки, вужі, гадюки – живляться жуками, мухами, комахами, комарами, молюсками, рибою, хробаками, жабами, дрібними гризунами. Мають добре розвинутий нюх, гірший слух, поганий зір. Орган дотику – роздвоєний язичок, яким вони обмацують простір навколо себе, і, таким чином, одержують інформацію. Часто язичок називають жалом, але функції жала він не виконує.

З давніх-давен люди почали полювати на тварин, а потім навчилися приручати їх. Тварини, яких люди розводять і використовують у своєму господарстві, називають свійськими. Людина їм створює всі необхідні умови для життя, забезпечує їх їжею і житлом. Для різної роботи розводять коней. Свійські тварини (корови, вівці, кози, свині, гуси, кури, качки, індики) дають людині різні продукти: молоко, м'ясо, сало, яйця, а також шерсть, шкіру, пух.

РОЗДІЛ 4

ВІД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ДО СЬОГОДЕННЯ

4.1. Село в роки Великої Вітчизняної війни

Напад фашистської Німеччини на Радянський Союз здійснено 22 червня 1941 року. Над селом пролітали важкі бомбардувальники німецької авіації. У нічний період було повне маскуванню світла, у противному разі з літаків наносились бомбові удари по світлових об'єктах. Для більш безпечного життя населення мігрувало в лісові масиви урочища Кошарки, Діменицю, Угольщину, Грузятинщину та інші надійні місця. Окремі родини будували бараки – землянки і там у примітивних умовах перебували в небезпечний період. На превеликий жаль, у безлюдному селі Навіз діяли й мародери, грабували сільськогосподарську продукцію та тварин.

У 1942 році страшна хвиля прокотилася селом Навіз, коли німці почали вивозити юнаків і дівчат на примусові роботи до Німеччини. Усього було вивезено 35 чоловік, із них: Будчик Клим Ілліч, Будчик Катерина Остапівна, Демчук Іван Степанович, Джусюк Андроник Денисович, Дудар Трохим Андронович, Зінчук Єфросинія Василівна, Матвійчук Євдокія Лікандрівна, Хвостюк Денис Данилович, Шевчук Федір Григорович та ін. В окуповане німецькими солдатами село люди, ризикуючи власним життям, приходили із хутора та лісу до своїх домівок і брали харчові продукти: картоплю, муку, зерно, буряки та ін. Але це робилося впродовж світлового дня, у нічний період такі походи іноді закінчувалися трагічно.

Друга світова війна принесла великі страждання і горе всім жителям с. Навіз. Старожили розповідали, що найтяжчим видався 1944 рік, коли лінія фронту пролягала через с. Навіз, котре було ще окуповане німецьким військом. Німецькі оборонні об'єкти постійно обстрілювалися радянськими військами з важких гармат із с. Четвертні Маневицького району. Жителям села Навіз складно було вирішити, куди краще тимчасово переселитися, адже інформації про бойові дії простому люду не було.

Наша мама, Ющук Ганна Іванівна, 1907 р. н., з нами дітьми (6 душ) у тріскучі морози пішки добиралася в с. Четвертню, де проживала її рідня.

Мені, автору цієї книги, виповнилося на той час 8 років, і я добре пам'ятаю, як далекобійні гармати Радянської Армії вели обстріл із села Четвертні по німецьких позиціях у с. Навіз.

Нам, дітям, було дуже цікаво дивитися, як солдати активно виконували вправи для швидкої стрільби з гармат, обстрілюючи німецькі угруповання військ.

За свідченням жительки с. Навіз Ладчук Марти Миколаївни, 1902 р. н., котра всю війну жила зі своєю багатодітною родиною в окупованому німецькими солдатами рідному селі, гарматні снаряди розривалися в основному на цвинтарі, де стояла сільська церква та по оборонній німецькій лінії в урочищі Ланки, яка знаходилася на відстані 1,5–2,0 км з північної сторони села Навіз. Загадкою залишається, чому радянські війська зовсім не зруйнували церкву, побудовану з дерева. Відомо, що під куполом храму було обладнано місце для німецького снайпера, який, очевидно, вів обстріл радянських військ, оскільки у церкві було багато вистрелених гільз німецького виробництва.

На період бойових дій не всі жителі залишали свої домівки. Люди похилого віку, хворі, немічні не могли залишити рідну оселю. Вони залишалися в окупованому німецькими солдатами селі на свій страх і ризик, адже у період тріскучих морозів найкраще перебувати у своїй оселі біля теплої грубки або на печі.

Діти війни добре пам'ятають цей важкий період життя, коли не було ні одягу, ні взуття, ні продуктів харчування.

На сьогодні у містах і селах стерлися сліди тяжких років Великої Вітчизняної війни, але народ береже пам'ять про них і особливо про подвиги людей, що боронили рідну землю від фашистської нечисті.

У нашому селі війна не обминула жодної сім'ї. Кожний житель села зазнав страху, горя, трагічних подій як на війні, так і у власних оселях.

За період німецької окупації гітлерівці розстріляли і закутували 42 мирних жителі. Зруйнували і спалили 268 житлових будинків, з 365, що були до війни, забрали в населення 20 коней, 125 корів, 280 свиней, 850 овець. На фронтах Великої Вітчизняної війни боролися з німецьким ворогом понад 200 жителів села;

26 нагороджені орденами і медалями Радянського Союзу. Після звільнення с. Навіз від фашистської навали почалася мобілізація чоловіків у Червону Армію. 92 з них загинули на фронті.

Німецькі солдати під натиском Червоної Армії із шаленою швидкістю відступали на захід, не встигаючи хоронити вбитих солдат. Багато полеглих німецьких солдат залишалось на полях битви аж до приходу жителів села Навіз, котрі очистили всю територію від полеглих солдат, бойової техніки і різного військового спорядження. Жителі села використовували німецькі сталеві каски як посуд для годівлі курей, гусей, собак. Вистрілені снаряди із гармат ще й сьогодні господарі села використовують в мирних цілях: як наковальні для слюсарних робіт з металу. Їх можна побачити в дворах жителів: Матвійчука Олександра Сергійовича, Матвійчука Якіма Ополоновича, Будчика Володимира Сергійовича та ін. Алюмінієва обшивка літаків використовувалася для виготовлення гребінців, а із танкових деталей у сільських кузнях виготовляли добрі зубила, сокири, свердла, молотки, плуги та різне знаряддя, котре необхідне у сільському господарстві кожній сім'ї.

Слід відмітити, що у довоєнний і післявоєнний періоди до 1948 року населення с. Навіз вело одноосібний спосіб господарювання. Окремі сім'ї були заможними, забезпеченими тягловою силою та досконалим на той час сільськогосподарським знаряддям. Але більшість селян жили дуже бідно, у постійних злиднях.

Одноосібники групувалися, користуючись своїм наявним сільськогосподарським знаряддям та тягловою силою (коні, воли тощо). Але, забігаючи наперед, слід відмітити, що основна рушійна сила в галузі сільського господарства полягає в можливості застосовувати досконалу техніку, використовувати досягнення передової науки, впроваджувати хімізацію, вдосконалювати продуктивність праці і виробляти достатньо продуктів для населення.

Всупереч цьому, одноосібні сільські господарства не в змозі стати на шлях рушійної сили в галузі сільськогосподарського виробництва.

До цього слід додати, що ґрунтовий покрив с. Навіз належить до дерново-підзолистих ґрунтів, як і вся Волинська область. Ці ґрунти легко пізнати по світло-сірому забарвленню на поверхні. Вони утворилися під лісовим покривом і мають низький показник перегною – від 0,9 до 2,2 %. Крім цієї характеристики, дерново-підзолисті ґрунти мають збільшену кислотність, котра на дуже

кислих ґрунтах становить 4,5 рН. Отже, вапнування та внесення органічних добрив – основний захід покращення родючості кислих ґрунтів, що було не під силу одноосібним господарям.

Майже всі жителі села жили за межею бідності, не вистачало продуктів харчування, одягу, взуття тощо. Найбільш доступним поширеним взуттям для жителів села були патинки із шкіри – сирцю на дерев'яній підосшві та постולי із лозового лика або із липи. Постולי знизу підшивалися прядивом із коноплі або льону, що укріплювало підосшву і надавало їй міцності. Жителі села широко користувалися цим взуттям, особливістю котрого було вміло його взути. Воно було необхідне у люті морози, які на той час досягали понад 40° С. Людям треба було тривалий час перебувати у морозний період на відкритому повітрі (лісозаготівля), а тому для збереження тепла на ноги намотували солому з проса або вівса, зверху солому ущільнювали онучами.

Воїни с. Навіз, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни

У центрі села знаходиться пам'ятник мешканцям с. Навіз, які полягли на фронтах Великої Вітчизняної війни. Їх імена увіковічені на стелі.

Артисюк Митрофан Кіндратович

Аршолюк Сидір Пилипович

Антонюк Іван Якович

Будчик Іван Дем'янович

Біляшевич Олексій Федорович

Бень Леонтій Миколайович

Будчик Іван Демидович

Власюк Микита Архипович

Власюк Архип Семенович

Власюк Михайло Архипович

Власюк Йосип Фадейович

Власюк Петро Ісакович

Власюк Герасим Трифонович

Гандзюк Леонтій Віталійович

Гандзюк Семен Віталійович

Гаврилюк Антон Омелянович
Гаврилюк Макар Антонович
Гаврилюк Никифор Миколайович
Дудар Федір Теофіпович
Денисюк Самійло Лукич
Денисюк Сава Лукич
Денисюк Андрій Никанорович
Денисюк Матвій Хомович
Деркач Степан Сергійович
Демчук Олексій Степанович
Джусюк Іван Андронович
Дудар Дмитро Григорович
Дудар Олексій Трофімович
Закрева Лаврентій Якимович
Закрева Григорій Зіновійович
Закрева Володимир Клігонович
Закрева Іван Миколайович
Закрева Никанор Зіновійович
Засака Оксент Власович
Зінчук Олексій Васильович
Ісайчук Дорофій Ничипорович
Катеринюк Клим Васильович
Катеринюк Олексій Васильович
Ковальчук Микола Васильович
Ковальчук Михайло Матвійович
Клімович Антон Митрофанович
Клімович Іван Федосійович
Клімішин Іван Сидорович
Клімішин Макар Олексійович
Клімішин Михайло Олексійович
Клімішин Іван Анастасійович
Клімук Самійло Васильович
Корніюк Олександр Петрович
Мельничук Проккоп Спиридонович
Мельничук Феодосій Спиридонович
Мельничук Олександр Спиридонович
Мельничук Іполит Миколайович
Мельничук Іван Васильович

Матвійчук Юхим Леонтійович
Матвійчук Петро Дмитрович
Матвійчук Самуїл Данилович
Матвійчук Данило Трохимович
Матвійчук Іван Антипович
Марощук Василь Филімонович
Меріда Семен Костянтинівич
Меріда Іван Матвійович
Михальчук Макар Терентійович
Оліхвір Степан Савович
Оліхвір Ничипор Назарович
Оліхвір Олексій Назарович
Оліхвір Сава Якович
Пуршак Григорій Минович
Полячук Іван Арсентійович
Полячук Карп Арсентійович
Пиркевич Антон Іванович
Сорока Іван Карпович
Сорока Петро Ілліч
Скорупський Григорій Зіновійович
Терпелюк Іван Петрович
Терпелюк Дорофей Лазарович
Терпелюк Наум Герасимович
Тананайко Олексій Тихонович
Тананайко Феодосій Назарович
Тананайко Іван Никифорович
Тананайко Фадей Федосійович
Хащевський Іван Іванович
Хіжун Володимир Митрофанович
Хіжун Ігор Артемович
Хіжун Іван Артемович
Хіжун Панас Ананійович
Шевчук Аврам Хомович
Шевчук Панас Стратонович
Щибор Григорій Онисимович
Щиборук Микола Юхимович
Ющук Яків Никонорович
Ющук Гаврило Никанорович

Священна пам'ять, вічна шана і
низький уклін воїнам-визволителям

*Пам'ятник жителям с. Навіз, які загинули на фронтах
Великої Вітчизняної війни. Фото 2011 року*

Поряд із згаданими труднощами, що зазнавали жителі села Навіз під час Великої Вітчизняної війни та повоєнного лихоліття, їх життя додатково ускладнювалося триваючою братовбивчою війною, що мала місце в ті роки на Волині. Зокрема, лише в післявоєнний час в селі загинули більше 20-ти чоловік: директор школи – Кацай Павло Іванович, дільничний міліціонер – Тимошук Олександр, фінагенти – Закрева Дмитро Клігонович, Тананайко Ананій Пилипович, селяни – Гукало Адам Іванович, Гукало Фаїна, Лук'янюк Іван Онufrійович, його дружина Франка та діти Йосип і Софія, Джусюк Антон, Засека Влас, Хіжун Марта, Камінський Адам, Меріда Оксана та інші.

Закрева Дмитро Клігонович, 1913 р. н. – фінансовий агент по Навізькій сільській раді загинув у травні 1945 року

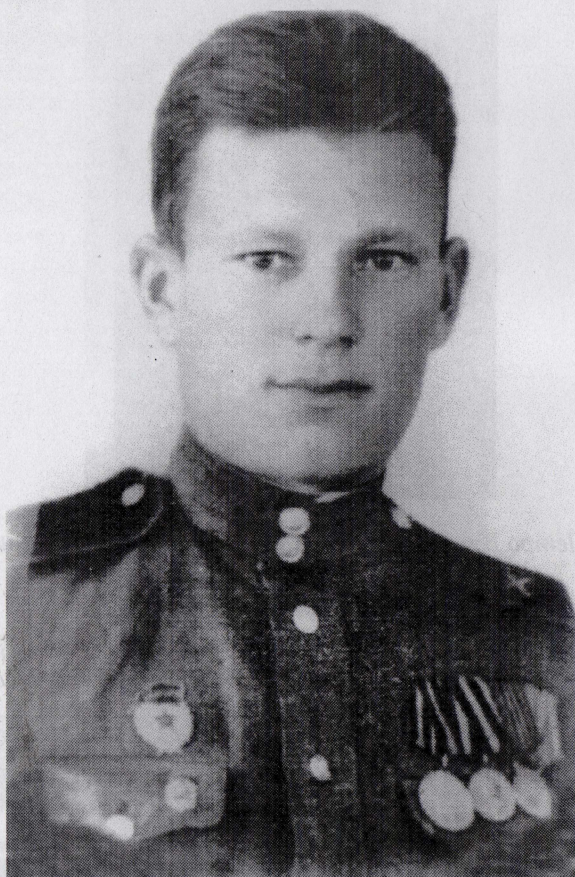
Покладання вінків та квітів до монумента Слави у день 40-річчя визволення Рожищенського району від німецько-фашистських загарбників, с. Навіз. Фото 1985 року

*Гандзюк Петро Віталійович – учасник бойових дій з фашизмом,
с. Навіз. Фото 1992 року*

*Тананайко Пантелеймон Єврасійович – учасник бойових дій в
роки Великої Вітчизняної війни. Фото 1996 року*

Ющук Семен Давидович, житель села Навіз, 1926 р. н., учасник бойових дій з фашизмом в роки Великої Вітчизняної війни. Був призваний в Радянську Армію в квітні 1944 року. У складі мінометного полку з боями дійшов до Берліна, брав участь у його штурмі 2 травня 1945 року. Після цього їхня бойова частина направлена в Чехословачію для розгрому крупного фашистського угруповання, котре мало мету знищити Прагу.

День Перемоги 9 травня Семен Давидович зустрів в Чехословачії. Його нагороди: медалі: «За отвагу», «За взятие Берлина», «За победу над Германией в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.», «30 лет Советской Армии» і «Орден Отечественной войны II степени»

*Вдови та діти загиблих на війні.
На урочистостях 9 травня 1998 року, с. Навіз*

*Учасники бойових дій Другої світової війни.
9 травня 1998 року, с. Навіз*

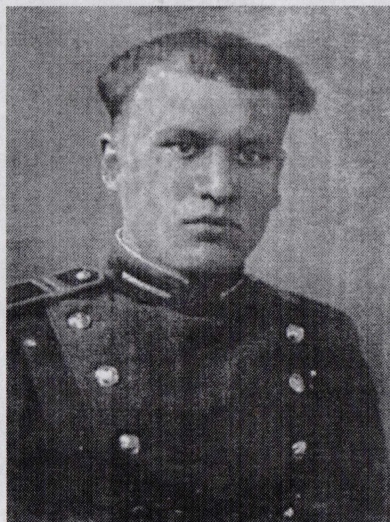
Учасники бойових дій Великої Вітчизняної війни.
1 травня 1998 року, с. Навіз

Зінчук Єфросиня Василівна,
1922 р. н., в 1942 році
примусовобула відправлена у
Німеччину.
Працювала на німців 3,5 роки.
Повернулась у рідне село
в серпні 1945 року.
Фото 1952 року

Будчик Семен Ілліч, 1920 р. н. – ветеран Великої Вітчизняної війни, інвалід ВВв. Багато років працював в колгоспі на різних роботах

Зінчук Федір Васильович, 1928 р. н., служив 3 роки і 3 місяці у війську МВС Росії в м. Ростов

Ющук Євген Давидович,
курсант автомобільного
батальйону.

Служба у Радянській Армії (Росія).
Грудень 1956 року, м. Красноярськ

Солдати-курсанти полкової автомобільної школи строкової
служби у лавах Радянської Армії.
Перший зліва – Ющук Євген Давидович; 1956 рік, м. Красноярськ

4.2. Повоєнна відбудова села і організація колгоспу

Після закінчення Другої світової війни почалася відбудова села за участю Радянського Союзу, але жителі села ще продовжували вести одноосібний спосіб господарювання і з великою настороженістю ставилися до колективізації. Перші колективні господарства були організовані в селах: Переспа, Літогоще, Любче та ін.

Питання організації колективного господарства в селі Навіз стояло ще в 1940–1941 роках, але Велика Вітчизняна війна перервала мирний процес, трудящі с. Навіз стали на відкритий бій з ворогом, і тому питання колективізації залишилось не вирішеним до 1948 року.

У перші повоєнні роки були великі нестатки, повна розруха, голод, інфекційні хвороби. Під час бойових дій багато будинків спалені, зруйновані. Жителі села, що залишились без даху над головою, будували тимчасове житло – землянки, де опалення здійснювалося виключно лозою, котру заготовляли на болотистих місцях. Постіль і одяг були домотканими з льону та конопель.

Дуже важким був 1947 рік. Автор книги, 1936 р. н., у віці 11 років із мамою Ганною Іванівною, 1907 р. н., та сусідом Сорокою Яковом, 1928 р. н., ходили в м. Луцьк по хліб. Одній людині можна було купити тільки одну хлібину, цілодобово вистоюючи величезні черги.

Відстань від обласного центру м. Луцька до с. Навіз – 46 км. Її люди долали пішки і несли на собі мішок мерзлого хліба, бо морози у ту зиму досягали 45°C.

Щоб не замерзнути у люті морози, люди обкладали на зиму свої хатки соломною, лісовою підстилкою під назвою «загата». Багато сільських хатинок мали жалюгідний зовнішній і внутрішній вигляд. Узимку в таких хатинах замерзала вода у відрах, яка повинна бути у кожній хаті цілодобово.

Історія селянського життя рухалась до прогресивних змін у своєму розвитку. Після возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною настав новий етап в житті села Навіз – час корінних перетворень. Усі селяни об'єднуються в сільськогосподарську артіль. Почалася колективізація одноосібного господарства.

Селяни біля сільської хати, збудованої з примітивних матеріалів – лози, соломи і глини. У цій хатині жила Олита, мама Дудара Андрона Логвиновича. Зліва направо: Дудар Трохим Андронович, Дудар Андронь Логвінович, Шевчук Онисій Григорович, Демчук Михайло Назарович, 1952 рік, с. Навіз

Понад 70 дворів селян об'єдналися в колгосп ім. Б. Хмельницького, головою якого обрано Засеку Захарія Сергійовича (1948–1950 роки).

Історія народження колгоспу починалася 9-го вересня 1948 року. В цей період проходять великі зміни в сільському господарстві села.

На порядок денний стає питання колективізації. Всі зібрання (сходки) присвячувалися добровільному вступу в колгосп. Для цього слід було написати заяву відповідного змісту, але більшість жителів села були без освіти. У таких випадках дозволялося зміст заяви написати будь-якій особі, а замість власного підпису заявник проставляв три хрестики (+ + +), і агітатори цього заходу потискали руку заявнику та люб'язно під руки проводжали із

приміщення сільської ради. Подані заяви позначались порядковим номером у верхній частині справа. Наприклад, номери: 19 – Будчик Сергій С., 37 – Власюк Євдокія Д., 64 – Корніюк Юхимка І., 173 – Ющук Ганна І. і т. д. (див. додатки 2–5).

Упродовж 2-х років всі жителі с. Навіз стали членами колективного господарства ім. Б. Хмельницького. Правління колгоспу цінувало робочу силу і не дозволяло виїжджати із села на інші роботи тощо.

Для того, щоб отримати паспорт, необхідно було подати заяву у правління колгоспу і тільки після рішення правління надавався дозвіл у паспортний стіл на одержання паспорта (див. додаток 6).

Колгосп – це революційне перетворення, яке вимагало великої мужності від нашого селянина-одноосібника, віками прикованого до клаптика землі, з його відсталими землеобробними знаряддями, з його свідомістю дрібного власника. Треба було переконати, довести перевагу ведення колективного господарства, вселити віру в великий прогресивний кооперативний шлях.

Слід відмітити, що для селян цей шлях вже був відомий на прикладі колгоспного селянства всієї нашої країни, яке стало на шлях колективізації ще в 1929–1930 роках, але головним залишалось те, щоб вселити віру наших людей в силу колгоспного ладу, переломити свідомість дрібного власника, його ідеологію.

За певний період історії відбулися великі соціально-економічні перетворення. Назавжди ліквідувалась відсталість сільського господарства. Замість одноосібних дрібних селянських господарств створюються колгоспи і радгоспи, озброєні сучасною технікою.

Ліквідується неграмотність, змінюється культура села, докорінно змінюється свідомість нашого трудівника – колгоспника.

Ми сьогодні зобов'язані повернутись до нашої пам'яті, згадати минуле, згадати той час, коли і ким закладалась основа нашого сьогодення.

Але скільки б часу не пройшло, як не змінилося б наше життя, ніколи не зітреться в нашій пам'яті справа активних борців за перебудову села, які, не дивлячись ні на які труднощі, стали на шлях створення колективного господарства, першими стали будувати нове життя. Це був герої битви, це був час класової боротьби.

Проте ніякі ворожі дії не могли стримати переможної ходи колгоспного руху, тепер все це належить історії.

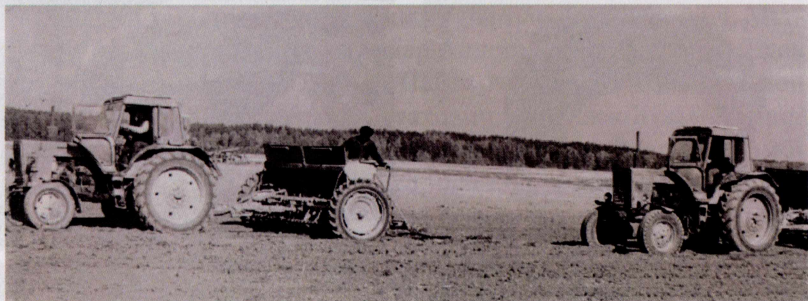
Колгоспники села активно боролися за зміцнення радянської влади, ділом відгукувалися на заклики організаторів колгоспного руху. Швидкими темпами село перетворювалося і прогресувало в порівнянні з минулим часом.

У 1953 році вперше в селі з'явився трактор марки «Натік», який привезли з райцентру м. Рожище. Для випробовування нового способу обробки ґрунту вибрали колгоспне поле з північної сторони села біля водойми Мачульці. Потужний трактор легко рухався вперед з п'ятикорпусним плугом з передплужниками, виконуючи оранку глибиною 20–22 см. Уперше побачити «сталевого коня» вийшли всі жителі, адже це чудо було біля самої межі села. Оранка ґрунту з передплужниками дістала назву культурної оранки. Якість оранки при цьому набагато поліпшується, підвищується ступінь окультуреності ґрунту. Передплужник зрізує верхній шар ґрунту і скидає його на дно борозни, а основний корпус плуга приорує його глибшим дрібнозернистим ґрунтом. Отже, оранка на тракторній тязі, у порівнянні з тягловою тваринною силою, отримала найвищу оцінку землеробів-одноосібників.

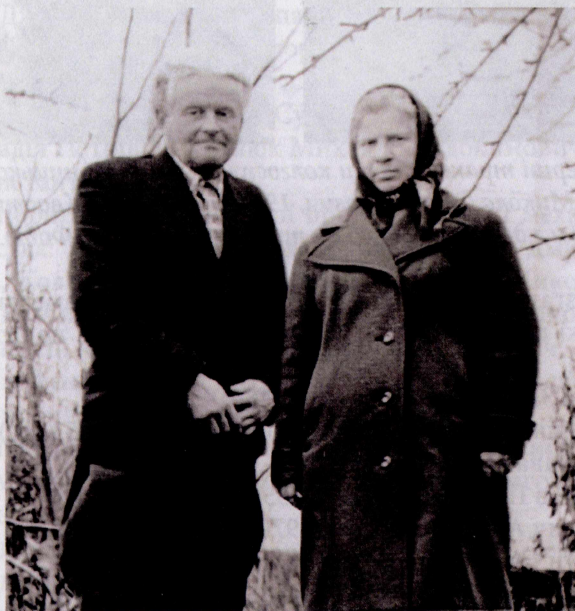
Новий спосіб господарювання вселяв надію і впевненість у членів колгоспу. Перші трактористи були підготовлені на курсах у м. Рожище: Будчик Микола Стратонович та Хвостюк Денис Данилович.

Ручний (розкидний) спосіб посіву (1950-ті роки)

Сучасний механізований рядковий спосіб сівби насіння, під час якого воно рівномірно розподіляється по поверхні і загортається на однакову глибину. Фото 1994 року

Мельничук Олексій Миридонович – ветеран Великої Вітчизняної війни, День Перемоги зустрів в м. Кенігсберг (нині Калінінград), перший водій колгоспу ім. Б. Хмельницького, пропрацював водієм більше 30-ти років. Його дружина Катерина Арнійвна багато років працювала дояркою, а потім – у ланці. Вони виховали двох доньок – Єву та Марію, які живуть та працюють у м. Луцьку. Фото 1977 року

*Перші трактористи колгоспу ім. Б. Хмельницького.
Будчик Микола Стратонович, 1925 р. н. (зліва) і Хвостюк Денис
Данилович з донькою Ніною на тракторі, с. Навіз. Фото 1966 року*

Слід згадати ветеранів колгоспного руху, а саме таких товаришів, які першими стали будувати нове життя, це були голови колгоспу:

Засека Захарій Сергійович (1948–1950 рр.);

Мельничук Сільвестр Миридонович (1950–1953 рр.);

Тищук Іван Корнійович (1953–1955 рр.);

Синяков Павло Іванович (1955–1970 рр.);

Іваневич Антон Іванович (1970–1976 рр.);

Моргун Євген Іванович (1976–1979 рр.);

Масон Віталій Іванович (1987–1984 рр.);

Клімішина Людмила Михайлівна (двічі обиралась головою колгоспу, в 1979 і 1994 рр.);

Бондарук Володимир Ферапонтович (2000–2003 рр.);

Щибор Михайло Петрович (2003–2010 рр.).

Низький поклін, шана і хвала всім трудівникам, хто своєю працею будував, засівав, розвивав, укріпляв і прикрашав колгосп ім. Б. Хмельницького.

Це були такі працівники: Хижун Данило Арсентійович, Матвійчук Андрій Мартинович, Дудар Андронь Марцельович, Дідов Михайло Прокопович, Ладчук Панас Адамович, Будчик Конон Демидович, Козирез Остап Євстахович, Шепелюк Кузьма Іванович, Макарук Олександр Максимович, Макарук Єгор Максимович, Старчевський Стратон Григорович, Корніюк Степанида Назарівна, Демчук Іван Васійонович, Хижун Хома Арсентійович.

Великий вклад внесли ветерани, які працювали в галузі тваринництва: Клімович Марія Харитонівна, Джусяк Єва, Деркач Надія Сергіївна, Деркач Ганна Зінов'ївна, Ганзюк Ганна Трихонівна, Власюк Василина Йосипівна, Будчик Степанида Остапівна, Шевчук Ігор Захарович, Кондратюк Онисія Сергіївна, Ющук Катерина Кононівна, Дудар Антоніна Клімівна, Ганзюк Поліна Іванівна, Джосюк Панаська Степанівна, Поліщук Платоніна Михайлівна, Клімішин Микола Флорович, Дідов Михайло Прокопович, Тананайко Никонор Єврасійович.

Працювали зоотехніками: Суржик Ганна Дмитрівна, Бондарчук Надія Петрівна, Хмелюк Михайло Євдокимович, Будчик Ольга Константинівна.

Перші бригадири тракторної бригади і перші механізатори господарства: Покідюк Іван Федотович, Поліщук Дмитро Михайлович, Ковальчук Іван Федосійович, Будчик Микола Стратонович, Будчик Максим Юрович, Дудар Микола Іванович, Клімішин Олексій Флорович, Власюк Степан Семенович, Семенюк Платон Парфенович, Хвостюк Денис Данилович, Власюк Федось Костянтинович, Щибор Ігор Трохимович.

Перші водії (шофери): Мельничук Олексій Миридонович, Дейнюк Матвій Юхимович, Кондратюк Семен Нигонович, Хижун Олексій Митрофанович.

Бригадирами комплексних бригад працювали: Хмелюк Михайло Євдокимович, Закрева Євген Якимович, Ковальчук Іван Федосійович, Джосюк Андронь Денисович, Ходумай Юхим Маноїлович, Хижун Антон Семенович, Артисюк Марія Василівна.

Головними агрономами працювали: Пашко Людмила Омелянівна, Олейніков Михайло Андрійович, Сидорова Марія Василівна, Харченко Володимир Нестерович, Мельничук Єва Олексіївна, Клімішина Людмила Михайлівна, Шевчук Сергій Григорович.

Сергій Григорович Шевчук працював головним агрономом колгоспу ім. Б. Хмельницького більше 30 років. Завдяки його великій любові до землі, грамотному веденню галузі рослинництва, невтомній праці так щедро родила навізька земля. Фото 1995 року

Сергій Григорович Шевчук (третій зліва) з родиною на заготівлі сіна в урочищі Гура. Фото 2006 року

На всіх етапах боротьби за перетворення села жителі керувались кооперативним планом. Організатори добре уявляли труднощі на шляху колективізації, але цей шлях у наших умовах був не новим і не випадковим. Він витримав перевірку часу і довів, що це правильний шлях для селянства, хоч не обійшлося без помилок.

Колгоспний лад – це велике історичне завоювання. Він приніс селянству нове життя, вільне від експлуатації, постійного страху за себе, за сім'ю, за господарство.

Люди старшого покоління пам'ятають, що в минулому селянин був пригнічений, безграмотний, безправний і беззахисний, залишався самотнім перед стихійними силами природи і всякими незгодами.

Колгосп звільнив селянина від тяжкого минулого, дав йому тверде місце в житті, зробив господарем своєї долі. Сам час показав, що люди повинні запроваджувати нові форми організації праці – кооперативи, орендний підряд. Саме в них найбільша зацікавленість людини в результатах своєї праці, висока продуктивність праці, людина сповна відчуває себе господарем.

Віддаючи належне минулому, оглядаючи пройдений шлях, слід згадати, що являв колгосп в перші роки організації. На 1 січня 1949 року було усупільнено 70 одноосібних господарств, 318 гектарів землі, з них орної 204 га і 114 га сінокосів, 25 робочих коней, молодняка коней 20 голів, возів 31 шт., плугів кінних 39 шт., культиваторів кінних 1 шт., борін 35 шт., 3 корови, 5 свиней. Оце й все, що було на той час.

Але вже в 1953–1954 рр. на окремих площах колгоспних полів збирали по 16–18 центнерів зернових з гектара. За гарні врожаї від такої технічної культури як льон, колгосп у 1953 році одержав 1 300 000 карбованців доходу.

Спасибі державі за допомогу. В перші роки розвитку на полях появились трактори і сільськогосподарські машини. Економіка господарства ще була слабкою, однак вона мала перспективи і упевнено розвивалася. І вже в 50-х роках колгосп був першим мільйонером в області. Такий високий результат в праці був досягнутий за рахунок високих врожаїв льону. Льонарство було постійною рентабельною галуззю нашого господарства. Високі врожаї льону – результат самовідданої праці багатьох наших колгоспників.

Повертаючись до тих років, приємно згадати кращих трудівників: Дудара Миколу Івановича – тракториста, ланкового механізованої ланки по вирощуванню картоплі, який за самовіддану працю нагороджений орденами Леніна, «Жовтневої революції», двома ординами «Слави II ступеня» та багатьма медалями; Лавренюк Катерину Петрівну, ланкову колгоспу, яка була нагороджена за високі врожаї льону орденом Леніна; Матвійчук Оксану Архипівну, ланкову, яка за високі врожаї льону була нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора; Денисюк Антоніну Федорівну, ланкову, за високі врожаї льону в 1960 році була нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора; Синякова Павла Івановича, голову колгоспу за високі показники колгоспу в 1963 році був нагороджений орденом «Знак Пошани», за високі врожаї льону в 1966 році – орденом «Знак Пошани»; Ходумай Юхима Манойловича за високі врожаї льону в 1966 році – медаллю «За трудову доблесть»; Артисюк Марію Миколаївну за високі показники – медаллю «За трудову доблесть». Одночасно з вирощуванням високих врожаїв, колгоспники забудовували своє село. З'являлись нові приміщення ферм, побудовано Будинок культури, контору колгоспу. З кожним роком зростала врожайність зернових, льону, картоплі.

Колгоспні комбайни готові вийти в поле. Фото 1983 року.

Орденоносці колгоспу ім. Б. Хмельницького с. Навіз

Клімішина Людмила Михайлівна, головний агроном колгоспу ім. Б. Хмельницького, нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора в 1973 році. Свою трудову діяльність розпочала різноробочою в ланці колгоспу ім. Б. Хмельницького, працювала першим секретарем Рожищенського райкому комсомолу, головою Рожищенського райвиконкому, головою колгоспу, Навізьким сільським головою

Лавренюк Катерина Петрівна

Денисюк Антоніна Федорівна

Матвійчук Оксана Архипівна

Дудар Микола Іванович

На посаді голови колгоспу упродовж 15 років працював Павло Іванович Синяков. Саме він зробив великий внесок у налагодження організації праці, зміцнення дисципліни. Одночасно зростав і добробут колгоспників. За високі результати в картоплярстві голова правління колгоспу нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора.

Під чітким керівництвом Павла Івановича Синякова докорінно змінилось обличчя села, виробничих об'єктів колгоспу, зріс добробут колгоспників, розпочав роботу колгоспний цегельний завод, який знаходився в урочищі Лютиця, почалося велике будівництво. Колгоспники інтенсивно почали будувати нові житлові будинки. В кінці 60-х і на початку 70-х років, у селі в рік одночасно зводилось по 20–30 нових хат. З уведенням в 1966 році гарантованої оплати праці, колгоспники почали щомісяця одержувати зарплату (замість один раз в рік як було до того), зросли її розміри. За сприянням Павла Івановича в колгосп були придбані перші зернові комбайни, що замінили тяжку ручну працю людей на жнивях.

Було встановлено колгоспну дизельну електростанцію, яка подавала світло на ферму, а також в сільські оселі. Світло подавалось у визначені години вечірньої і ранньої пори. Завідував електростанцією Зінчук Яків Трифонович. В 1958–1960-х роках пройшла державна електрифікація села.

Велика радість прокотилась по селу, коли стали проводити радіо всім бажаючим жителям. Радіовузол знаходився у хаті Пацюка Пафнутія. Керівником радіовузла був призначений талановитий самоучка Ющук Іван Зінов'євич, котрий добре володів знаннями сільськогосподарської техніки, знав і міг налагодити радіо, ручні годинники різних марок, ремонтувати акумулятори, електродвигуни, тракторні та автомобільні мотори всіх моделей та мотоциклів. Він вдало переобладнав свій старенький мотоцикл «ИЖ-49», приладнавши на ньому одноциліндровий двигун «ЗИД», котрий використовувався у минулі часи для пересувних кіноустановок. Згодом, Іван Зінов'євич переробив свій мотоцикл «ИЖ-49» на тягач. Крім цього, «всезнайка» безпомилково знав секрети гідрології, точно намічав місце для будівництва колодязя або водокачки. Ці споруди служать жителям села і сьогодні.

Слід відмітити, що Іван Зінов'євич Ющук був учасником бойових дій, повернувся додому без руки. Одружився з Катериною Кононіною, подружжя було щасливе, виховали доньку Галину Іванівну, котра працювала в минулому секретарем сільської ради, і трьох синів: Миколу Івановича, нинішнього сільського голову, Володимира

Івановича, котрий працював трактористом в колгоспі ім. Б. Хмельницького та Євгена Івановича – різноробочого колгоспу.

Трудові здобутки колгоспу примножувались за час перебування на посаді голови колгоспу Моргуна Євгенія Івановича. Але за станом здоров'я Євген Іванович працював лише з 1976 по 1979 роки. За цей час значна увага була приділена роботі авто-тракторного парку. Тракторна бригада, яку очолював Ковальчук Іван Федосійович, неодноразово виборювала в соцзмаганні перші місця в районі, тричі була занесена на районну дошку Пошани.

Із 60-ти років історії колгоспу Клімішина Людмила Михайлівна очолювала його майже 20 років. Її високий професіоналізм, працелюбність, вимогливість, вивели колгосп в число кращих господарств району. За час її керівництва різко зросло виробництво рослинницької і тваринницької продукції, збільшилось у два рази поголів'я ВРХ, зросла врожайність сільськогосподарських культур, збільшилися грошові надходження і заробітна плата працівників. У 1986 році поголів'я ВРХ становило 2478 голів, в тому числі 600 дійних корів, 400 голів свиней, 700 голів овець. В пасовищний період господарство продавало державі щоденно біля 10 тонн молока, постійно проводилось будівництво тваринницьких приміщень, був збудований кормоцех, зерносушильний комплекс.

Особлива увага приділялась покращенню умов праці тваринників. Вперше в районі було організовано двозмінну роботу на тваринницькій фермі, запроваджено механізовану роздачу кормів, потоково-цехову систему утримання дійного стада. Для послуг тваринників на фермі було відкрито будинок тваринника, душову, сауну, кімнату психологічного розвантаження, їдальню, де за символічну ціну (сніданок коштував 20 копійок, обід 42 копійки) можна було поїсти.

Проведено благоустрій ферми і тракторної бригади, висаджено на фермі плодовий сад, вся територія ферми просто потопала в квітах, вони були всюди: обабіч дороги, біля під'їздів, біля корівників, і все літо п'янили своїм запахом.

Із збільшенням поголів'я худоби збільшилось виробництво органічних добрив, їх більше почали вносити на поля. Так, кожен гектар ріллі, через два роки, одержував по 60–70 тон високоякісних торфогнойових компостів. Зросла врожайність картоплі, зернових культур, льону, кукурудзи на силос. Повністю механізовано, без затрат ручної праці, в колгоспі вирощувались зернові, картопля, льон, кукурудза, заготовлялось сіно, силос та сінаш.

В колгоспній їдальні. Перший ряд (зліва направо) доярки: Будчик Софія Константинівна, Ющук Раїса Андронівна; другий ряд: Будчик Марія Кононівна, Клімішин Ганна Гаврилівна. Фото 1985 року

РЕПОРТАЖ З КОМЕНТАРЕМ

„У ДВІ ЗМІНИ — КРАЩЕ!“

— СХВАЛЬНО ГОВОРЯТЬ ПРО ТАКІЙ РЕЖИМ РОБОТИ ДОЯРКИ КОЛГОСПУ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО РОЖИЩЕНСЬКОГО РАЙОНУ

Зліва направо: Люба Федосіївна Джусюк, Валентина Іванівна Тананайко, Марія Василівна Лабудяк. З газети «Радянська Волинь» за січень 1985 року

Рекордні врожаї за всю історію колгоспу були одержані в 1986 і в 1987 роках. У 1986 році одержано по 303 центнери картоплі з гектару, а в 1987 – 313 центнерів. Ці успіхи забезпечили колгоспу 2 місце в обласному соціалістичному змаганні. У 1987 році врожайність зернових досягла 40 центнерів з гектара. В ці роки була приділена велика увага і соціалістичному розвитку села.

Закріпленню молоді на селі сприяв початок будівництва житла для неї. Саме молодь поповнила ряди механізаторів, тваринників колгоспу. Багато було зроблено Людмилою Михайлівною в зміцненні трудової дисципліни в колгоспі, в налагодженні порядку на виробництві. Господарство, яке очолювала Людмила Михайлівна, неодноразово виходило переможцем у районному та обласному соціалістичному змаганні.

Молоді спеціалісти колгоспу імені Богдана Хмельницького: Щиборук Григорій Євгенович – бригадир тракторної бригади, з дружиною Людмилою Михайлівною, працівником бухгалтерії, і сином Тарасом на території ферми. Фото 1985 року

Протягом усіх років з трудівниками господарства проводилась політико-виховна робота. Її проводили секретарі партійної організації, заступники голів колгоспу. Перша кандидатська група була створена в колгоспі в 1951 році в складі члена ВКП(б) Сірика Миколи Олександровича і двох кандидатів: П. Третяка і Тищука Івана Корнійовича.

У березні 1954 року створена первинна партійна організація. Першим секретарем партійної організації працював Латинський Борис Миронович, його продовжувачами були: Шкрібтій Іван Іванович, Щибор Микола Трохимович, Наумчик Микола Маркович, Ковальчук Іван Федосійович, Заяць Остап Андрійович, Харченко Володимир Нестерович, Гензерук Адам Федосійович, Шепелюк Микола Кузьмович, Матвійчук Роман Агафонович.

За всі згадані роки значні зміни пройшли в колгоспному виробництві, змінився вигляд села, заможніше стали жити люди, до їх послуг були соціально-культурні заклади. На полях колгоспу працювало до 30 потужних тракторів, 15 автомашин, до 20 різних комбайнів.

Порівняно з першими колгоспними роками врожайність зернових культур зросла в 2,5 рази, картоплі в 3 рази, кормових культур в 5 разів.

Змінили вигляд поля і луки. За останні роки проведено осушення заболочених земель на площі 500 гектарів, був готовий проект осушити ще до 200 гектарів.

Зріс освітній рівень наших людей. У селі більше 200 осіб здобули дипломи вузів, технікумів – це діти хліборобів, які працюють у різних галузях народного господарства країни. Все це ще раз засвідчує наше велике право на безкоштовне навчання, що було нормою нашого радянського способу життя.

За ці роки виросла ціла плеяда передовиків господарства. До таких слід віднести: Дударя Миколу Івановича, Клімішина Олексія Флоровича, Будчика Максима Юровича, Котюка Олександра Юхимовича, Денисюка Афона Матвійовича, Джосюка Володимира Григоровича, Шепітько Миколу Федоровича, Джосюка Миколу Карповича, Ющука Миколу Григоровича, Денисюка Віктора Володимировича, Михальчука Володимира Макаровича, Матвійчука Василя Юхимовича, Будчика Петра Герасимовича, Власюка Степана Семеновича, Ковбасу Віру Федорівну – оператора відгодівлі свиней, джорк: Антимис Антоніну Касянівну, Тананайко Антоніну Йосипівну, Клімішин Ганну Гаврилівну, Терпелюк Галину Антонівну, Перкевич

Ольгу Антонівну; телятниць: Перкевич Марію Юхимівну, Тананайко Антоніну Михайлівну; пастухів: Антимиса Євгена Васильовича, Дудара Феодосія Івановича; вівчара – Меріду Марію Макарівну.

Багато років працювали ланковими: Макарук Ганна Максимівна, Зінчук Зінаїда Федорівна, Матвійчук Марія Степанівна, Зінчук Галина Омелянівна, Матвійчук Оксана Архипівна, Терпель Софія Петрівна, Власюк Надія Іванівна, Мальчук Анастасія Василівна.

Члени ланок, які відзначились своєю активністю в роботі, найбільше виробили вихододнів: Ющук Уляну Корнійівну, Зінчук Єлизавету Сидорівну, Ющук Антоніну Митрофанівну, Бортнік Антоніну Захарівну, Гаврилук Євгенію Мифодієвну, Щиборук Оксану Петрівну, Терпель Віру Романівну, Курман Олександрю Герасимівну, Джусюк Галину Семенівну, Терпель Надію Гнатівну.

Сумлінно ставилися до виконання службових обов'язків колгоспний водій Терпель Микола Дорофійович, будівельник Манзюк Антип Іванович, Щиборук Євген Григорович – помічник бригадира комплексної бригади, Будчик Микола Климович – бригадир будівельників, Шевчук Микола Аврамович – обліковець тракторної бригади.

Голова кооперативу імені Б. Хмельницького Щибор Михайло Петрович та сільський голова Людмила Клімівна вітають з 90-річчям найстарішу жительку села, ветерана війни і праці – Флячинську Уляну Никонівну. Фото 2005 року

В 1999 році колгосп було реорганізовано в сільськогосподарський виробничий кооператив імені Б. Хмельницького. Протягом всієї історії колективного господарювання господарство не змінило свою назву імені Богдана Хмельницького.

Після реорганізації було розпайовано землю і майно між членами кооперативу і вже в 2000 році 27 членів кооперативу забрали своє майно, земельні паї та почали господарювати самостійно. А до 2008 року всі члени кооперативу послідували їх прикладу.

Добре господарюють сьогодні на землі сім'ї: Анатолія і Олени Закреви, Вадима і Ольги Будчиків, Леоніда і Єви Клімішних, Леоніда і Люби Матвійчуків, Володимира і Алли Антимісів, Володимира і Галини Кшановських, Анатолія та Ніни Важатків та інші. Вже придбали власні трактори, зернові та картоплезбиральні комбайни, іншу сільськогосподарську техніку.

Леонід Клімішин біля власного комбайна. Фото 2011 року

В минулому, колгосп імені Богдана Хмельницького славився високими врожайми льону-довгунця. Його щорічно висівали на площі 180 га. Дохід від продажу льоноволокна (бо льон переробляли на колгоспному льонопереробному пункті) в структурі грошових надходжень становив 60–70 %. Галина Андріївна Матвійчук (див. фото нижче) все життя працювала в ланці на різних роботах, в тому числі і на льону, тож не даремно і в наші часи вона кожного року хоч на невеликій грядці свого городу сіє льон. А на запитання «Для чого?» відповідає: «Щоб не звелось насіння».

Галина Андріївна Матвійчук. Фото 2011 року

Але ще, на превеликий жаль, багато землі на сьогодні пустує. Мені дуже хочеться побачити її знову засіяною, родючою і квітучою.

4.3. З історії сільської ради та її установ

У 1940 році була організована сільська рада. Першим головою був Бень Федір, а секретарем – Дудар Андронь. Після визволення села від німецько-фашистської окупації головою сільради став Бураченко Віктор Олександрович.

27 грудня 1947 року відбулися чергові вибори депутатів до сільської ради. Кандидатами у депутати були зареєстровані: Климович Дмитро С., Хмельюк Євдоким Є. Мельничук Соловей Дермидонтович, Записочна Галина Антонівна, Закрева Стах Миколайович, Демчук Іван Васійонович, Власюк Семен Євтихійович, Джусюк Пріська Макарівна, Джусюк Григорій Степанович, Матвійчук Андрій Мартинович, Хіжун Мартин Корнійович, Шевчук Харитон Миколайович, Семенюк Сусанна Кіндратівна, Грицюк Віра Никонівна, Гандзюк Катерина Андронівна, Пацюк Оксана Олександрівна, Клімішин Сидір Аркадійович. Головою сільської ради було обрано Тищука Івана Корнійовича, секретарем Демчука Івана Васійоновича. Після нього цю важливу для села посаду в 1950–2000-х роках займали: Щибор Микола Трохимович, Лавренюк Микола Фадеєвич, Терпель Яків Васильович, Будчик Яків Трохимович, Шевчук Оксана Григорівна, Гензерук Адам Феодосійович, Бондарук Володимир Ферапонтович, Ковальчук Микола Никодимович, Матвійчук Роман Агафонович, Клімішина Людмила Михайлівна.

*Приміщення
сільської ради.
Фото 2011 року*

Ющук Микола Іванович – Навізький сільський голова.

Фото 2011 року

В даний час сільським головою є Ющук Микола Іванович. Він уже вдруге переміг на виборах в с. Навіз. Жителі села довірили йому кермо управління на повторний п'ятирічний строк. У цій перемозі допомогло єдине – високий професіоналізм, глибокі знання проблем сільського життя, потяг до землі, на якій працювала сім'я Ющуків; любов до рідного села ніколи не залишали Миколу Івановича.

М. І. Ющук постійно дбає про соціально-культурний розвиток села. Радісною подією для моїх земляків стало підведення у 2010 році природного газу в село, вже газифіковано 43 житлових будинки. З його ініціативи було відновлено вуличне освітлення по центральній вулиці села, проведено капітальний ремонт її твердого покриття до межі з сусіднім селом Сокіл. М. І. Ющук постійно опікується закладами торгівлі, яких в селі відкрито 6, освіти, медицини і культури. Вже доброю традицією стало щорічне проведення свята «День села» та інших урочистостей, нового розвитку набув і спорт. Микола Іванович разом із учителем фізкультури Будчиком Олексієм організував сільську футбольну команду, обладнав стадіон.

У с. Навіз завжди прагнули дбати про здоров'я односельчан. В 1947 році в хаті Шевчука Хоми був розташований медпункт. Першими медиками в селі були приїжджі подружжя: Веригін Петро Семенович – фельдшер і Веригіна Віра – акушерка. До 1952 року, поки в селі не було приміщення стаціонарного медпункту, жінки народжували дітей вдома і їм на допомогу приходили баби-повитухи. Їх на селі було декілька. З відкриттям збудованого приміщення медпункту відкрито і пологовий будинок. В 1950–1960 рр. народжуваність в селі була високою, в рік народжувалось по 60–70 дітей. Він діяв до 1971 року. Вже 44 роки працює в нашому селі медичним працівником Євгенія Омелянівна Примачок. Добра, чуйна, безвідмовна, досвідчений спеціаліст, вона вдень і вночі, в дощ і заметіль поспішає на допомогу хворим. Віра Мефодіївна Шевчук працює медсестрою в стаціонарному відділенні для самотніх мешканців громадян та інвалідів і користується заслуженим авторитетом серед мешканців цього закладу.

Сільські медики Приймачок Євгенія Омелянівна (зліва), Шевчук Віра Мефодіївна, с. Навіз. Фото 1969 року

Баба-повитуха
Щиборук Варвара Миколаївна
1882 р. н. Фото 1950-х років

Лікар Марія Сільвестрівна
Мельничук, виходець із
с. Навіз, 1964 рік

Почала розвиватися і культура села.

В 1940-му році, де зараз знаходиться обеліск Слави, був побудований перший клуб, завідувачем клубу призначено Шевчука Мефодія Даниловича, 1920 року народження. Клуб був дерев'яний, збудований з хати польського осадника пана Танського, який в 1939 році виїхав в Польщу. На концерті, в Луцьку, присвяченому 23-й річниці Великої Жовтневої революції, в 1940 році, навізькі артисти, в складі Мефодія Шевчука, Калістрата Кондратюка, Стратона Тананайка, за виконання української народної пісні «Ой у полі озеречко, там плавало відеречко», зайняли перше місце. Пізніше працювали завідувачами клубу Ксинофонт Якович Меріда, Іван Федосійович Ковальчук, Надія Сільвестрівна Мельничук, Василь Мефодіювич Матвійчук, Оксана Григорівна Шевчук, Віктор Григорович Мандзюк, а з 1983 року директором Будинку культури працює Клімович Тамара Михайлівна. В 1961–1963 рр. за кошти місцевого колгоспу імені Богдана Хмельницького і силами колгоспної будівельної бригади було збудовано нове просторе цегляне приміщення, яке діє й сьогодні та є культурним центром села. Відомо, що ця будівля споруджена за власним проектом тодішнього голови колгоспу Синякова Павла Івановича.

При Будинку культури працюють гуртки: драматичний, танцювальний, вокального співу, художнього читання. На базі колишньої хор ланки колгоспу створено фольклорний гурт «Яворина».

Мої земляки, як і колись, люблять і задушевну пісню, запальний танець, а особливо дивитися п'єси, яких вже з післявоєнного часу було розучено і поставлено більше 50.

На зміну старшому поколінню аматорів сцени приходять молоді. Люблять люди слухати пісні у виконанні Антоніни Філюк, Антоніни Будчик, Тетяни Лавренюк, Світлани Шевчук, Андрія Терпелюка, Романа Зінчука, Михайла Щибора, Олексія Будчика та інших.

Учасники сільської самодіяльності Навізького сільського будинку культури на республіканському фестивалі «Поліське літо з фольклором». Зліва направо сидять: Михайло Скуба, Михайло Щибор, Тамара Клімович, Василь Матвійчук; стоять: Євгенія Матвійчук, Анастасія Мальчук, Тетяна Щибор, Марія Артісюк, Ірина Філюк, Тетяна Бардабуш, Антоніна Філюк, Антоніна Будчик, м. Луцьк. Фото 2005 року

Активні учасники художньої самодіяльності Навізького сільського будинку культури: Антоніна Никандрівна Будчик та її дочка Тетяна. Фото 2005 року

Співає Віктор Мандзюк, акомпонує Андрій Терпелюк на концерті, присвяченому Дню Незалежності, с. Навіз, Будинок культури. Фото 2009 року

Антоніна Йосипівна Філюк
на районній виставці
«Рожищенська мальованка»
зі своїми рушниками.
Фото 2009 року

Антоніна Філюк (зліва) в ролі Кайдашихи та Надія Бондарук
в ролі Баби Параски на виставі «Кайдашева сім'я»,
с. Навіз. Будинок культури. Фото 2008 року

Листоноші доставляли населенню газети і журнали. Першими листоношами були: Засека Оксана Захарівна (1944–1945) і Власюк Анісія Якимівна (1949–1951). Пошту привозили в с. Сокіл і звідти її доставляли в село.

4.4. Освіта

Перший навчальний заклад в с. Навіз – народне однокласне училище, почав діяти в 1872 році, а в 1928-му – в селі збудована нова початкова школа. Пізніше була побудована майстерня.

У 1939 році в селі Навіз знову була відкрита школа. Усього навчалася в 1939–1940 рр. 289 учнів. Першим учителем став приїжджий з Києва Вольсон, який також був призначений директором початкової школи в 1939 році.

*Учні Навізької семирічної школи з учителем І. Вольсоном.
Фото 1940 року*

А у 1944 році директором початкової школи був призначений Кацай Павло Іванович.

Згідно з мережею шкіл сільської молоді, у селі відкрилася вечірня школа, завідувачем якої став П. І. Кацай. З грудня 1944 року

завідувачкою Навізької початкової і одночасно вечірньої школи стала Огороднік Клавдія Антонівна.

У початковій школі було двозмінне навчання, у першу зміну вчилися діти з села, а у другу – з хутора.

29 липня 1946 року завідуючим початковою та вечірньою школою став Щиборук Микола Онисимович. На високому рівні у школі була художня самодіяльність, про що свідчить наказ № 52 по Рожищенському району від 21.04.1947 р. «Про винесення подяки вчителям та учням Навізької школи за активну участь у художній самодіяльності».

У зв'язку з реорганізацією Навізької початкової школи, у семирічну (наказ № 95 від 14.07.1947 р.) з 01.09.1947 року директором був призначений М. О. Щиборук 16 серпня 1947 року вчителем початкових класів призначена Луцюк Марія Іванівна, яка працювала у школі до 1978 року.

Після закінчення четвертого класу учні складали екзамени. Створена екзаменаційна комісія, до складу якої входили М. О. Щиборук, М. П. Голоско, А. К. Фіщук, М. І. Луцюк. Важким було навчання у повоєнний час. Діти не мали підручників, часто пропускали уроки, бо умови життя не давали можливості вчитись. Не було одягу, взуття, продуктів харчування тощо. Більшість учителів призначалися на роботу у школі з інших районів. Житло вони мали тимчасове за домовленістю з селянами. Але жителі села з великою повагою ставилися до приїжджих учителів. Черговий по класу учень добровільно приносив у школу своєму вчителю продукти харчування. Транспортних сполучень не було, тому до райцентру і облцентру всі ходили пішки.

У 1951 році був добудований ще один корпус школи, матеріалом для якої послужило дерево із розібраної церкви с. Навіз.

У цьому ж році школа стала середньою, директором якої був призначений Сірик Микола Олександрович (з 01.09.1949 по 25.08.1952). Його змінили Латинський Мирон Борисович (з 25.08.1952 по 01.11.1954), Наумчик Микола Маркович (з 15.08.1956 по 21.08.1961).

21 серпня 1961 року директором школи призначений Заєць Остап Андрійович. Під час його роботи збудовано ще один корпус школи при допомозі колгоспу, а пізніше розпочалося будівництво нової типової школи на 450 місць, яка святкувала новосілля у 1975 році. У ній було 12 навчальних кабінетів, майстерня, кабінет автосправи. Учні отримували права шофера, пізніше тракториста. Був обладнаний також спортивний та актовий зали, їдальня, бібліотека, кабінети хімії, біології, історії, географії, української та російської

мов. У кожному кабінеті були зроблені меблевi стiнки. Окрасою школи став сад, посаджений у 1978 році.

У 1954 році відбувся перший випуск учнів середньої школи.

По-особливому святково було в нашому селі 19 червня 2004 року. Село чекало дорогих гостей – випускників першого випуску нашої школи, яку вони закінчили 50 років тому.

У 1954 році 35 випускників одержали атестати про середню освіту. На зустріч прибуло двадцять два випускники. Великої урочистості цій зустрічі надала присутність першої вчительки Олени Степанівни Малій, яка в далекому 1944 році повела у перший клас дітей війни, а також тодішнього директора школи Миколи Олександровича Сірика, який приїхав на зустріч з Чернігівської області.

*Вид школи від р. Стир. Справа від центрального входу
прибудова школи в 1951 році*

Випускники першого випуску середньої школи відїжджали з великим бажанням приїхати ще, несучи в своїх серцях найкращі почуття, найсвітліші спогади.

З 1 вересня 1981 року при школі був відкритий філіал Рожищенської музичної школи.

З 1.09.1981 року по 13.07.1982 рік школу очолював Раєв Володимир Максимович.

З 18.08.1982 по 1.02.1983 р. – Войтович Володимир Іванович.

З 1.02.1983 по 31.08.1985 р. – Бурбан Віктор Петрович.

З 1.09.1985 по 31.08.1994 р. – Шепелюк Микола Кузьмович.

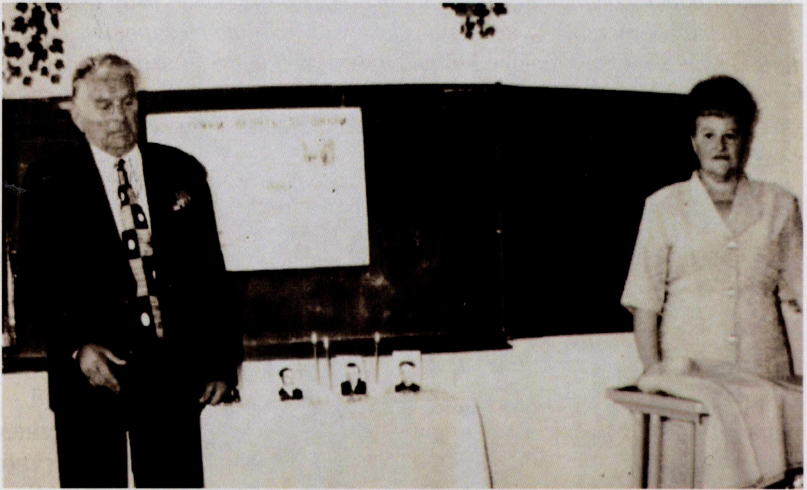
Діти війни після закінчення 5-го класу Навізької середньої школи. Зліва направо: 1-й ряд: Мельничук Захарій Себистиянович, Тананайко Сергій Тимофійович. 2-й ряд: імена невідомі. 3-й ряд: посередині – директор школи Сірик Микола Олександрович і вчитель німецької мови Щиборук Микола Онисимович. 4-й ряд: Матвійчук Михайло, Кондратюк Микола Йосипович, Присюк Василь, Будчик Володимир Сергійович, Деркач Степан Олексійович, Демчук Михайло Назарович, Тананайко Микола Олексійович. 5-й ряд: Пуришак Василь Якимович, Ющук Євген Давидович, Будчик Яків Трохимович, Семенюк Василь Платонович, Власюк Володимир Маноїлович, с. Навіз. Фото 1951 року

Вчителі і учні першого випуску Навізької середньої школи Рожисьького району Волинської області. Зібрання розмістилося на східцях біля парадного входу у стару школу, с. Навіз. Фото 1954 року

*Зустріч випускників Навізької СШ через 30 років (1966–1996)
після закінчення. Червень 1996 року, с. Навіз*

*Зліва Сірик Микола Олександрович – колишній директор
Навізької середньої школи, котрий прибув з Чернігівщини на
ювілейний 1-й випуск (1954 р.) учнів 10 класу. Справа Клімішина
Галина Григорівна – діючий директор.
Фото 2004 року*

В усі історичні періоди в селі дбали про підростаюче покоління – дітей. Перший дитячий садок, що був колгоспним, відкрили на початку 50-х років, і ті жителі села, яким сьогодні за 60, були його першими вихованцями. Він працював в літній період в приміщенні школи. Завідувачкою дитячого садочку працювала Тищук Олександра Феодосіївна. Другий раз дитсадок був відкритий в 1977 році і працював аж до 1998 року. Дитячий садок «Сонечко», який діє сьогодні, відкрито в 2003 році і його відвідує 20 дітей (1 група). Завідувачкою дитсадка є Меріда Світлана Миколаївна, вихователем – Зінчук Лідія Олександрівна, помічником вихователя – Тіткова Тетяна Олександрівна. Однак приміщення дитсадка потребує розширення, бо дітей в селі є багато і необхідно відкривати ще хоча б дві групи.

*Діти в дитячому садочку «Сонечко»,
с. Навіз. Фото 2010 року*

4.5. Уклін тобі, школо Навізька

Про свою рідну школу, яка дала титанічну енергію долати круті вершини науки, автор цієї книги Ющук Євген Давидович, випускник 1964 року, написав вірш «Уклін тобі, школо Навізька».

У тридцятих роках відродилась ти, школо,
 Ти як зірка небесна в районі була,
 Ти як матір і батько своїх учнів навчала
 Берегти свою землю, бо вона в нас одна.
 Ти навчила й мене жити мирно, цікаво,
 Працювати сумлінно і честь берегти.
 Бути завжди в строю на передньому плані,
 Пам'ятати святую сторонуку мою.
 Моя рідная школо, я пишаюсь тобою!
 Ти дала мені крила, пугітку в життя.
 І ніколи не згасне в душі вогник коштовний,
 Який ти запалила не на рік, на віка.
 Тож продовжуй навчать молоде покоління
 І добру, і духовності, чистій меті,
 Щоб воно прославляло тебе, рідна школо,
 І держало завжди на міцній висоті.
 Я вклоняюся низько вчителям моїм щирим.
 Я у вічнім боргу перед вами всіма.
 І з повагою до вас становлюсь на коліна,
 І молюся за всіх перед Богом щодня.
 Хай Господь охораняє нашу школу Навізьку,
 Від усякого лиха її стереже.
 А ми, вдячні учні, не забудем ніколи
 Ті зернини добра, їх душа збереже.

Є. Д. Ющук, Кривий Ріг, січень, 1966 рік

Учні Навізької середньої школи під час благоустрою пришкільної території, с. Навіз. Фото 1998 року

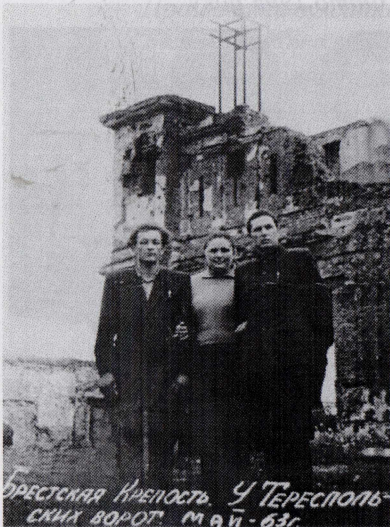

Зустріч у рідній школі с. Навіз.

*Зліва направо: Власюк Марія Микитівна, Людмила Михайлівна Клімішина, Євген Давидович Ющук, Галина Григорівна Клімішина.
Фото 2000 року*

Першотравень 1962 року. Педколектив та активісти с. Навіз на виїзді у лісовий масив Угольцину, біля річки Стохід. Сидять (зліва направо): Матвійчук Роман Агафонович, Хижун Оляга Данилович, грає на гармошці Ющук Євген Давидович.

Зліва направо:

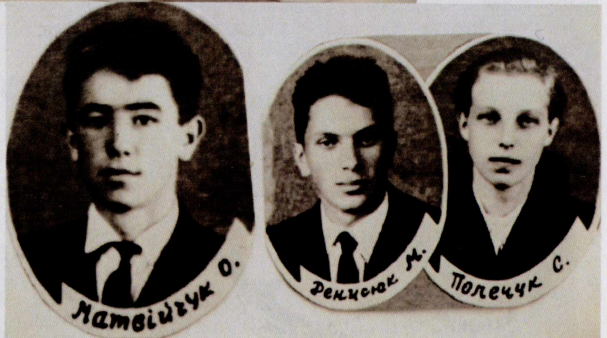
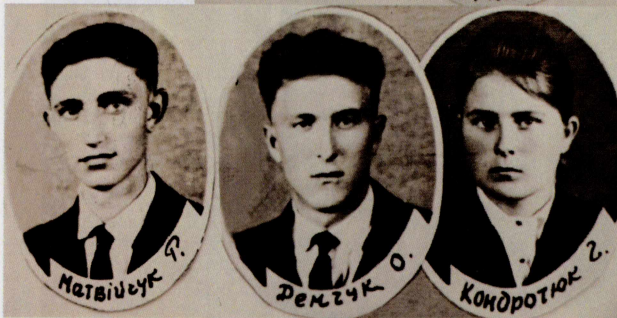
Ющук Євген Давидович,
Кичко Людмила Григорівна,
Гензерук Адам Феодосійович,
Брестська фортеця, 1963 рік

Євген Давидович Ющук.
Фото 1963 року

4.6. Другий випуск учнів 11-го класу Навізької середньої школи 1965 року

*Випуск 11-го класу Навізької середньої школи.
Юнаки з сіл Навіз, Сокіл, Боровичі, Духче, котрі пройшли
повну програму водія-професіонала на автомобілі ЗИС-5
(9–11 класи). Зліва – викладач автосправи Ющук Євген Давидович.
Фото 1965 року*

*Навізька ЗОШ, сучасний вигляд.
Фото 2011 року*

4.7. «Жіноча рада» та будинок пристарілих

У 1971 році при виконкомі Навізької сільської ради створено громадську організацію «Жіноча рада». Її головою обрана Натягла Галина Семенівна, яка працювала тоді бухгалтером сільської ради. Пізніше головами жіночої ради обирались Галина Євгенівна Меріда, Ольга Констянтинівна Будчик, Галина Михайлівна Ковальчук. На рахунку цієї організації багато добрих справ. Члени «Жіночої ради» опікувались самотніми престарілими людьми, допомагали їм під час посадки та збирання картоплі, побілки осель, на перодні Провідної неділі прибирали на кладовищі безридні могили.

У 80–90-ті роки саме членами «Жіночої ради» була започаткована добра традиція святкування всім селом 8-го Березня. В Будинок культури запрошували всіх жінок села (більше 400), попередньо вручивши запрошення, старших і немічних підвозили колгоспним автобусом, а під час бездоріжжя – кіньми. Обов'язковим атрибутом свята були вербові котики, букети, яких при в ході вручали кожній жінці, а також вручали скромні пам'ятні сувеніри, вітали святковим концертом, а в окремі роки і накривали солодкі столи.

В день свята Петра і Павла всім селом святкували свято переджнив'я, яке проводили в урочищі Острівки. Був обов'язково парад готовності збиральної техніки, яка колоною (комбайни, автомашини, трактори) проїжджала через все село в урочище Острівки. Там відбувався святковий концерт, спортивні змагання та кінні перегони.

Члени «Жіночої ради» в різні роки проводили також свята вулиць Нагірної, Набережної, Молодіжної та Садової. Саме з ініціативи членів «Жіночої ради» і безпосередньої участі їх в залученні коштів біля церкви села навіз в 2005 році було встановлено пам'ятний знак на честь десятиліття храму та придбано 3 дзвони для церкви.

В лютому 2009 року, на базі «Жіночої ради» села Навіз, створена Рожищенська районна волонтерська громадська організація «Жіноча рада», в складі якої 18 жінок, головою й обрана Людмила Клімішина. Мета діяльності цієї організації: Надання безкорисливої допомоги людям, які опинились в складних життєвих ситуаціях.

У 2000 році на свято Миколая (19 грудня) в селі Навіз відкрита державна районна установа «Стаціонарне відділення для одинокпроживаючих громадян та інвалідів», яке розраховане на 20 мешканців. Відділення було відкрите з ініціативи голови Навізької сільської ради Людмили Клімішиної та за сприяння начальника відділу соцзахисту і праці Рожищенської райдержадміністрації Марії Микитівни Власюк, голів районної ради та районної райдержадміністрації Дмитра Олександровича Сандецького та Володимири Арсентійовича Літвінчука. Активну участь в організації згаданого закладу брала його завідувачка Артисюк Марія Василівна, яка працює й сьогодні та користується великою повагою у мешканців. Частими гостями відділення є члени волонтерської організації «Жіноча рада», які вітають кожного мешканця у день народження, на свята, а також учні місцевої школи та працівники Будинку культури.

*Мешканці та працівники
«Стаціонарного відділення для одинокпроживаючих
громадян та інвалідів»
Рожищенського району Волинської області.
Фото 2001 року*

Завжди тепло, чисто, затишно в «стаціонарному відділенні для одинокопроживаючих громадян та інвалідів», а тому і чудовий настрій у мешканців. Зліва направо сидять: Фофуліт Ірина Карпівна, Рудавська Людмила Васиївна, Андросюк Катерина Кузьмівна, Ганзюк Галина Трифонівна. Стоять: Оксенюк Галина Петрівна, Михайлюк Ольга Тихонівна, Березюк Килина Кіндратівна, Пашкеєва Надія Антонівна, Фалько Євгенія Степенівна, Приймачук Марія Павлівна

Члени волонтерської організації «Жіноча рада» виступають з концертом на урочистих зборах соцірацівників району з нагоди їх професійного свята. Зліва направо: Софія Терпель, Галина Мельничук, Людмила Мельник, Антоніна Будчик, Людмила Клімішина, Ніна Закрева, Надія Бондарчук, Єва Клімішина, м. Рожлице. Фото 2009 року

Члени волонтерської організації «Жіноча рада» їдуть колядувати, вітати ветеранів, одиноких та хворих людей. Зліва направо: Надія Бондарчук, Антоніна Будчик, Людмила Клімішина, Володимир Курман, Андрій Терпелюк, Ніна Закрева, Галина Мельничук, Марія Артисюк. Різдво 2011 року

Члени волонтерської організації «Жіноча рада» прагнуть відвідати історичні, культурні та духовні місця України. Вони вже побували у Свято-Успенській Почаївській лаврі, Святогірському жіночому монастирі с. Зимне, в Свято-Троїцькому жіночому монастирі м. Корець. Біля церкви Святої Анни неподалік м. Почаїв. Фото 2004 року

4.8. Духовний світ села

Свято-Успенська церква в с. Сокіл – унікальна пам'ятка архітектури XV–XVI ст. після реставраційно-ремонтних робіт в кінці 1990-х років. На сьогодні цей храм – найдавніша культова споруда в Рожищенському районі і одна з кількох мурованих церков на Волині та й Україні в цілому, які за свою багатотисячолітню історію майже не зазнали суттєвих конструктивних змін.

Фото 2011 року

Свято-Успенська церква, с. Навіз. Фото 2011 року

Пам'ятник у дворі Свято-Успенської церкви села Навіз
до 1020-ліття хрещення Русі.

Фото 2011 року

Свято-Успенська церква (вигляд з південної сторони від р. Стир).
Фото 2011 року

Галина Григорівна Савчук,
замовник першого дзвону
для Свято-Успенської церкви
в с. Навіз. 1993 рік

*Коротка перерва після Літургії у Свято-Успенській церкві,
с. Навіз. Фото 1998 року*

Жителі с. Навіз здавна мали і свої світочі духовної культури – християнські храми, різноманітні за своїм стилем архітектури та часом спорудження. За віки діяльності їх міцні, намолені поколіннями парафіян стіни пам'ятали як роки розквіту та величі, так і роки занепаду та руйнувань. Оскільки, в минулі часи у невеликому селі Навіз довгий час свого храму не було, історією судилося, що в питаннях християнської віри доля його жителів понад 200 років була пов'язана з старовинною Свято-Успенською церквою у с. Сокіл. На сьогодні це найдавніша культова споруда в Рожищенському районі і одна з кількох мурованих церков на Волині та й Україні в цілому, які за свою багатовікову історію майже не зазнали суттєвих конструктивних змін.

Як засвідчили наукові дослідження, початок історії цього храму сягає 90-х років XV століття, коли розпочалося будівництво, завершилось в 30-х роках XVI століття. Про це свідчать знайдені в 1990 році в його стіні залишки фундушної грамоти з відбитком печатки ще Великого Князівства Литовського. Споруджена ця будівля як каплиця – релікварій князів Сокульських та Четвертинських, а на початку XVIII століття вона згадується в архівних

документах як уніатський парафіяльний храм. В 1797 році храм вже належав до Руської православної церкви. Через два роки приписними до нього згадуються православні віруючі сіл Навіз, Духче, Смердин (Крижівка) та Кобче. Така церковна підпорядкованість зберігалася до 70-х років XIX століття.

В 1873 році в с. Навіз на кладовищі за кошти та зусиллями парафіян була побудована з дерева вже власна церква. Вона була освячена в ім'я преподобного Іова Почаївського і тому місцеві парафіяни відзначали своє престольне свято в ті часи 10 листопада. До неї ж належали православні віруючі сіл Духче і Кобче. З архівних джерел мало відомо про вигляд цієї будівлі, але враховуючи рік її спорудження, це був типовий храм так званого синодального стилю. В архівних документах сторічної давності, зокрема за 1911 рік, згадується, що дзвіниця стояла окремо від церкви і була також дерев'яна.

Храм в с. Навіз з 1873 року обслуговував настоятель Свято-Успенського храму в с. Сокіл священник Гедеон Миколайович Малевич, 1850 р. н., який служив у храмах сіл Сокіл та Навіз по чергово. Він же був і «законоучителем», тобто викладачем Закону Божого в Навізькому народному однокласному училищі, маючи тут платню 50 крб на рік. Ще 300 крб Гедеон одержував як настоятель парафії. Мав він дружину Олександрю Матвіївну та сина Георгія, 1892 року р. н., який навчався в той час на другому курсі Санкт-Петербурзького військово-неврологічного інституту, тобто вчився на військового медика. Цей храм активно діяв до 1916 року і був знищений вогнем артилерії під час бойових дій Першої світової війни.

Після закінчення Першої світової війни та встановлення на Волині польської влади, жителям с. Навіз знову довелося майже десятиліття ходити на богослужіння в сусідні села – Сокіл та Іванівку. За спогадами старожилів, свій новий храм парафіяни с. Навіз почали споруджувати на місці згорілого лише у 1926 році. Іконостас церкви виготовлявся у хаті Гандзюка Трифона братами Константином, Олексієм та Іваном Вольськими, висококваліфікованими майстрами різьби по дереву з с. Сокіл. За активного сприяння свого довголітнього духовного опікуна, вже престарілого о. Гедеона Малевича, вони змогли завершити спорудження храму тільки через вісім років. З архівних документів відомо, що освячення новозбудованого храму відбулося 4 листопада 1934 року Преосвященнішим єпископом Полікарпом (Сікорським), архієреєм Автономної православної церкви в Польщі.

Ось як описує очевидець в газеті «Українська Нива» події того дня. «У неділю 4 листопада урочистість переноситься до с. Навіз. Чудовим поранком, коли сонце засіяло, обливаючи ясними проміннями нову Навозівську церкву, спішили до неї зі всіх сторін вірні. О 8 годині ранку було відправлено освячення води, а о 9 годині духовенство, братчики зі свічками та велика маса людей зібралася зустрічати Владику Полікарпа біля величавої арки з написом: «Слава Богу, з нами Бог навіки». Коли над'їхв Владика, привітав Його М. Щибор промовою, в якій схарактеризував церковне життя Навозівської парафії після війни. Миле було також і привітання 8-літнього хлопчика – внука п.-о прот. Малевича, який промовив до Владики віршами. Після цього почалося освячення церкви в ім'я преподобного Іова Почаївського. Біля 11 години почалася вже літургія, в якій, крім єпископа Полікарпа, взяло уділ 12 пан-отців при 3 дияконах. Чудово співав хор с. Четвертних під орудою І. Лопуховича. Після євангеліє виголошено було казання Преосвященним Полікарпом на євангельську тему, на запричасник – п.-о. Є. Трелецьким і на молебні під час хресного ходу навколо церкви – п.-о. А. Шиприкевичом. Маса людей у невеличкій повній по береги церкви була лише малою частиною цієї великої сили місцевого українського народу, який взяв уділ у церковних урочистостях с. Навоза».

Здавалось, що життя в селі поступово налагодилося, але невдовзі знову прийшла війна, вже Друга світова.

З архівних матеріалів відомо, що після визволення села від німецько-фашистських окупантів, Свято-Успенська громада Руської православної церкви сіл Навіз – Духче була зареєстрована 2 лютого 1945 року. Оскільки Свято-Іовський храм в с. Навіз був пошкоджений під час бойових дій, а в с. Духче свого храму не було, то для осідку новозареєстрованої громади знову вибрали Успенський храм в. Сокіл. Настоятелем храму на той час вже був о. Володимир Петрович Капустянський, який зайняв цю посаду після о. Гедеона Малевича на початку 1940-х років. Він був 1900 року народження, закінчив духовну семінарію в м. Кременці. За спогадами старожилів, незважаючи на всі зусилля о. Володимира та його парафіян, поновити повноцінну діяльність Свято-Іовського храму в с. Навіз так і не вдалося. Священик був переведений служити в м. Рожище, а храм в с. Навіз за рішеннями органів державної влади в 1950 році був остаточно закритий, а добротний будівельний матеріал використали на спорудження сільської школи. Дане приміщення збереглося в селі

й до нашого часу, де зараз розміщується притулок для пристарілих та інвалідів.

Значний інтерес викликає виявлений в архівних матеріалах опис церковного майна, переданого в Свято-Успенський храм с. Сокіл з «Св. Іовської церкви с. Навоз», датований серпнем 1951 року. В описі майна цієї церкви згадуються ікони Почаївської Божої Матері, Преподобного Іова Почаївського, Преподобних Антонія і Феодосія, «Дівоча ікона» та Евангеліє «в металевій оправі» тощо. Всього в цьому описі нараховується 20 предметів суто церковної атрибутики. Здав майно, як видно з нерозбірливого підпису, останній староста Свято-Іовського храму в с. Навіз, а прийняв майно староста Свято-Успенського храму Деменік Філімон.

Незважаючи на закриття храму в с. Навіз, остаточно об'єднання парафій сіл Духче та Навіз відбулося лише в серпні 1954 року. В архівних матеріалах виявлений досить цікавий документ, що про це засвідчує. У «прошенні» до тодішнього керуючого Волинсько-Ровенською єпархією єпископа Палладія священник Кондрат Гаврук повідомляє, що «при существовании св. Иовской церкви в с. Навоз был свой самостоятельный церковный совет и ревизионная комиссия, но по снятии в 1950 г. гражданскими властями упомянутой церкви прихожане с. Навоза присоединились к св. Успенской церкви с. Духче, а потому... прошу разрешения произвести новые выборы членов в церковный совет..., в состав которых бы вошли членами и прихожане села Навоза.» З листопада того ж року в документах громади в якості заступника церковного старости Свято-Успенського храму вже згадується і представник парафій с. Навіз Будчик Ілля Петрович, 1899 р. н. Він, як і інші, мав освіту три класи «народної школи», протягом 1914–1918 років був у «царской армії», був «самостоятельным земледельцем», а з 1948 року – член сільгоспартілі ім. Богдана Хмельницького с. Навіз. Членом ревізійної комісії став ще один житель цього села – Зінчук Василь Іванович, 1886 р. н., мав освіту 4 класи народної школи, у війську не служив, колгоспник місцевої артлі. Ще через чотири роки «двадцятку» поповнили жителі с. Навіз Клімшин Ісидор Аркадійович, 1896 р. н., Климович Арсеній Трохимович, 1901 р. н., Денюк Василь Іполітович, 1895 р. н., та Кондратюк Калістрат Кононович, 1896 р. н., які, як свідчить виявлені архівні матеріали, всі були «членами с/х артели ім. Богдана Хмельницького». Проте на кінець 1950-х років богослужіння і в цьому храмі по причині нібито «аварійності» були владою припинені.

Старовинний храм ще майже 20 років простояв фактично не діючим та поступово руйнувався. Через шість років, коли Свято-Успенський храм, унікальна пам'ятка архітектури, остаточно став аварійним, органи влади знову згадали про нього. В архівних матеріалах зберігається «Виписка из протокола № 13 засідання Совета по делам религий при Совете Министров СРСР» від 19 грудня 1978 року. В ній зокрема зазначено наступне: «Принять предложение Совета по делам религий при Совете Министров УССР о снятии с регистрации как распавшегося православного религиозного общества в селе Духче Рожищенского района и использовании культового здания в хозяйственных целях». Таким чином, старовинний храм знову був поставлений в умови подальшої руйнації, використовуючись місцевим колгоспом як складське приміщення. Лише після початку «горбачовської перебудови» фахівці з Київського інституту «Укрпроектреставрації» продовжили дослідження цієї будівлі. В 1997 році розпорядженням голови облдержадміністрації Б. П. Клімчука ця унікальна споруда була повернута православним віруючим, яким було рекомендовано здійснити під наглядом фахівців згаданого інституту наукову реставрацію унікальної будівлі. Завдяки зусиллям парафіян сіл Сокіл, Духче та Навіз, фінансовій допомозі органів державної влади та благодійників протягом кількох років вона була в основному відреставрована. 29 вересня 2001 року митрополитом Луцьким та Волинським Ніфонтом Свято-Успенський храм у с. Сокіл був освячений, і в ньому відновилося періодичне проведення богослужінь.

Тут слід пам'ятати, що період між 1945–1980 роками належить до одного з сумних відрізків у історії ряду інших православних храмів Волині та Рожищенщини. Було знято з реєстрації релігійні громади та припинено діяльність понад 250 православних храмів та каплиць, 69 закритих церков, як аварійні, були розібрані, а дев'ять – згоріли. В ці ж роки, серед інших, така ж участь спіткала й частину храмів Рожищенського району – вісім храмів було закрито, два з них – розібрані. Інші відновили свою діяльність лише після «горбачівської перебудови», в кінці 1980-х років.

На початок 1990-х належить і відновлення активного релігійного життя в с. Навіз. 24 грудня 1990 року тут була зареєстрована Свято-Успенська громада Української православної церкви і місцеві парафіяни розпочали спорудження нового, вже третього в історії села, власного храму. Місце для його спорудження після

тривалих дискусій було вибрано на пагорбі поряд з кладовищем, неподалік від старого церковного погосту, нині позначеного великим дерев'яним хрестом. Активну участь у його будівництві взяв тодішній керівник місцевого колгоспу Масон Віталій Іванович, а також жителі села: подружжя Мальчуків – Настя та Калень, Зінчуків – Федір та Зінаїда, Матвійчук Антон Афонович, Ющук Іван Зінов'євич та багато інших. Уроженець села Мельничук Володимир Сергійович, будучи в той час директором Маневицького лісгоспагу допоміг лісоматеріалом. Перший церковний дзвін на зібрані віруючими кошти був замовлений для земляків Галиною Савчук і виготовлений на ливарному заводі в Нововолинську. Для відродження своєї святині серед жителів села байдужих не було, кожен вносив свою посильну частку для швидшого завершення будівництва Свято-Успенського храму. Всі віруючі почергово працювали зі своїми сім'ями, сумлінно виконували всі види робіт. Був складений навіть спеціальний графік для виконання різноцільових робіт. Отже, є всі підстави стверджувати, що список будівельників цього храму складається зі всіх віруючих жителів села, які проживали тут в 1990–1993 роках.

14 лютого 1993 року новозбудований Свято-Успенський храм нарешті був освячений, і тут відбулася Божественна Літургія. Зворушливими рядками описала цю подію на шпальтах районної газети «Наш край» очевидець урочистості жителька села Навіз Т. Клімович. Нижче наводимо скорочено текст цієї статті «Покликали дзвони».

Покликали дзвони

Велике, багатолюдне свято відбулося в селі Навіз. Було проведено освячення церкви, побудованої за кошти і силами жителів села.

Гарна, білосніжна споруда, яка виросла на високому пагорбі над Стиром, поряд з найсвятішим місцем – сільським кладовищем, прикрасила наше село.

Довгим і тяжким був шлях наших селян до цього радісного дня. Майже 50 років, як сироти, блукали люди по близьких і далеких селах, щоб почути там слово Боже.

Була і в нас церква, але в 1944 році, коли наші війська визволяли село, фашисти, мабуть, не знайшли більш зручного місця,

як церква, і укріпились там. Три дні і три ночі, як розповідають очевидці, йшов тяжкий бій за наше село. В результаті цього була частково зруйнована і церква. А потім прийшли інші часи і замість того, щоб відремонтувати, вона була розібрана і на початку 50-х років з церкви побудували середню школу.

Нарешті велика мрія жителів села Навозу збулася – церкву побудовано.

І ось тишу сільського зимового ранку розбудили церковні дзвони. Біля церкви зібрались всі жителі Навозу, багато гостей прибуло з навколишніх сіл.

Освячення новозбудованої церкви проводили єпископ Волинський і Луцький Української православної церкви Ніфонт та благочинний Рожищенського району отець Петро.

У церемонії освячення брали участь настоятель Св. Стефанівської церкви с. Пожарки отець Леонтій, який разом зі своєю дружиною, дияконом тієї церкви, багато приклали сил, щоб підготувати нашу церкву до освячення, неодноразово бували в нас, проводили заняття з церковним хором. Був присутній на освяченні і настоятель Св.-Троїцької церкви села Сокіл отець Василь, якого в цей день єпископ Ніфонт призначив тимчасово настоятелем і нашої церкви. Поки що він буде обслуговувати дві парафії.

Відвідали церкву також настоятелі православних церков села Боровичі Маневицького району отець Петро та села Угли Ковельського району отець Анатолій, інші священнослужителі.

З великою зворушливою промовою до всіх присутніх звернувся єпископ Волинський і Луцький Ніфонт. Він привітав усіх з цією визначною подією, закликав людей до єдності, милосердя і терпіння, любові до ближнього. Наголосив на те, що це святе місце віднині повинно бути місцем духовного відпочинку кожного, хто сюди прийде, місцем зцілення, очищення і покаяння в гріхах.

Єпископ Ніфонт подякував усім жителям села за внесені кошти, за велику працю на будівництві церкви. Також висловив велику подяку народному депутату України Валентину Пантелійовичу Лемішу, директору Маневицького лісгоспзагу (нашому земляку) Володимиру Сергійовичу Мельничуку, голові підприємства «Родючість» Володимиру Яковичу Умші, начальнику управління сільського господарства Віктору Миколайовичу Ткачуку, начальнику райсількомунгоспу Леоніду Гнатовичу Вороб'ю, які надавали допомогу в придбанні будівельних матеріалів, забезпеченні транспортом.

Освячення завершилось хресним ходом.

На все життя запам'ятається нам це свято, і хоч освячення проводилось зимою, називається наша церква Свято-Успенська, тобто так, як називалась колись зруйнована церква.

Тож довгого і щасливого тобі віку, окрасо села!

Т. Клімович,

директор Навізького будинку культури

На сьогодні новозбудований храм є культурно-духовним осередком жителів села Навіз.

Слід відмітити, що з освяченням нового храму у селі активізувалася діяльність прихожан, жителі заздалегідь більш активно стали готуватися до всіх християнських православних свят. Наприклад, до Великодніх Свят жителі села ремонтують житло, обов'язково проводять побіл хат білою глиною, а фундамент підводять червоною глиною. Усередині житло прикрашається вишитими рушниками. Господині випікають паски, кулічі, фарбують яйця і т. п. – все це освячується в церкві на Великдень.

Храм має постійного священика отця Анатолія, церковний хор та церковну «двадцятку». У церкві постійно проводяться Богослужіння. На стінах храму знаходяться старовинні ікони. Художньо виконано розпис, майстрині с. Навіз вишили харугви, рушники, скатертини. Ці роботи милують очі всіх і кожного.

При в'їзді в гостинне село Навіз у святковому вбранні різнокольорових стрічок і рушників зустрічають всіх і кожного хрестифігури. Вони оздоблені в формі конуса, спрямованого до небес, символізуючи християнську віру. Це своєрідний оберіг села. Кожний християнин при зустрічі з цією православною християнською символікою повинен перехреститися з низьким укліном.